



# Vredesspiraal

Kwartaalmagazine van de vereniging *Kerk en Vrede*

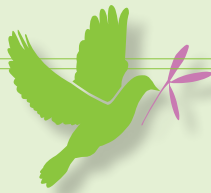
Special



## Veilig en wel?!

Met onder meer in dit nummer:

- De opmars van het veiligheidsbegrip
- Geen gesneden vijandbeelden maken...
- Opstaan uit het bezette denken



# In dit nummer

## Inzicht

- 3 **Dietrich Bonhoeffer**  
Vrede
- 4 **Henk van Andel**  
en **Piet Vliegthart**  
Voorwoord
- 5 **Jan Schaake**  
De opmars van het  
veiligheidsbegrip
- 8 **Jan van Opbergen**  
Verhaalgedicht: Alles rustig?
- 9 **Mark Akkerman**  
Grensmuren in Europa
- 10 **Yose Höhne-Sparborth**  
Opvang in de regio?  
Jazeker!
- 11 **Henk van Andel**  
Geen gesneden  
vijandbeelden maken...
- 14 **Bram Grandia**  
De leer van nationale  
veiligheid

- 15 **Mark Akkerman**  
Column: Exclusieve veiligheid
- 16 **Henk van Andel**  
Opstaan uit het bezette  
denken

## Doorzicht

- 18 **Henk van Andel**  
Uit alle macht...
- 19 **Bram Grandia**  
Van heiligheid naar veiligheid
- 19 Het geheim van succesvol  
zakendoen
- 20 **Harry Pals**  
De angst voorbij
- 21 **Yose Höhne-Sparborth**  
Veiligheid voor vrouwen

## Uitzicht

- 22 **Piet Vliegthart**  
Pas uzelf niet aan
- 23 **Bram Grandia**  
Weigeren vijanden te zijn
- 24 **Henk van Andel**  
Vredesgemeente in praktijk
- 26 **Greetje Witte-Rang**  
Oude wijn, nieuwe zakken:  
Wie is er hier naïef?
- 27 **Greetje Witte-Rang**  
Kwetsbaarheid en veiligheid
- 28 **Henk van Andel**  
Mensen blijven zien
- 29 **Yose Höhne-Sparborth**  
Vredesboeken
- 30 **Margreet Hogeterp**  
Talen naar vrede: Blindganger
- 31 Agenda
- 32 **Marijke de Bruijne**  
De Geest van God waait als een wind

## Colofon

Deze special is een speciale uitgave van het kwartaalblad 'Vredesspiraal', ledenblad van Kerk en Vrede en is tot stand gekomen door de inzet van de Theologische Werkgroep die aan Kerk en Vrede verbonden is.

### Redactie

Mark Akkerman, Héleen Broekema, Rob van Essen, Leen van den Herik, Margreet Hogeterp (hoofdredacteur).

### Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

### Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een abonnement op Vredesspiraal en een aantal keren per jaar een ledenbrief.

**Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Losse nummers € 3,- excl. porto.**

Elk kwartaal het laatste vredesnieuws? Meld u aan als lid of neem een abonnement, zie colofon.

### Adres

Kerk en Vrede  
t.a.v. Vredesspiraal  
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht  
tel. 030-2316666  
secretariaat@kerkenvrede.nl  
www.kerkenvrede.nl  
IBAN: NL15 ASNB 0904 9553 11

### Redactie:

Hogeterpg@gmail.com  
facebook.com/kerkenvrede  
twitter.com/kerkenvrede

### Illustraties

Tenzij anders vermeld:  
©Kerk en Vrede  
Omslag: Len Munnik

**Opmaak** Circade, Zwolle  
**Druk** Slimdruk, Leeuwarden



## Vrede

Er is geen weg naar vrede op weg naar de veiligheid.  
Voor vrede moet je durven, dat is een groot risico  
en er is nooit zekerheid.  
Vrede is het tegenovergestelde van veiligheid.  
Zekerheid eisen betekent wantrouwen hebben  
en dit wantrouwen leidt op zijn beurt tot oorlog.  
Zekerheden zoeken betekent zichzelf willen beschermen.

Alleen uit de vrede  
tussen de mensen  
kan de grote vrede  
waar we op hopen  
ooit ontstaan.

*Dietrich Bonhoeffer (1906-1945)*

# Voorwoord

Gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping. Woorden, die onlosmakelijk verbonden werden in een oecumenisch proces binnen de kerken, ooit. Vrede en rechtvaardigheid in één adem. In het heersende denken in politiek en media gaat het vooral over vrede en 'onze veiligheid'. In deze editie gaan we aan de slag met wat ons wordt voorgehouden als veilig. Met de vraag: veilig voor wie, en hoe dan wel? Wat betekent inclusieve veiligheid? U treft hier een drieluik van 1. Inzicht, 2. Doorzicht, 3. Uitzicht.

**1. Inzicht.** We zetten in met een analyse, hoe het veiligheidsdenken het vredesdenken heeft gekleurd en vaak verdrongen. In een wereld, volgestouwd met gigantische hoeveelheden wapentuig, met de conflicthaarden als afzetgebied. We geven stem aan mensen, op de vlucht geslagen door het geweld van onrecht, armoede, gezaaide vijandschap.

Zo vindt u verspreid door deze special citaten van met name Afrikaanse vluchtelingen die aanwezig waren bij de IFOR conferentie in Sicilië in november 2018. Ze getuigen van hoe machtige politiek muren bouwt om ze weg te houden. Wat betekent dan 'opvang in de regio'? Inzicht ook in vijandbeelden, vanuit het wantrouwen van 'verdeel en heers'. Hoe kunnen we elkaar bevrijden van een bezet denken dat dit alles dood-gewoon vindt, terwijl het verwoestend is voor de aarde en wie daarop samen willen leven?

**2. Doorzicht.** We herinneren elkaar aan door-zieners, profetische stemmen die keihard eigenbelang, machtig geweld en mooie woorden ontmaskerden, bewogen door wie ongenadig werden buitengesloten. Hun aanklacht: waar halen jullie dat recht vandaan? Ook in dit deel stemmen van vrouwen en mannen die vandaag ten hemel schreien, verlangend naar veilig bestaan.

**3. Uitzicht.** We laten zien hoe (groepen van) mensen het volhouden om voor de kracht van de kwetsbaarheid te kiezen: geweldloos actief, geestverwanten voor een rechtvaardige vrede. Hoe je zo samen een vredesgemeenschap kunt zijn. En tenslotte: wie zouden we zijn zonder de verbeelding van tekenaars en dichters die ons in één oogopslag zicht geven op een wereld van 'veilig en wel?!'

*Henk van Andel en Piet Vliegthart namens de Theologische Werkgroep*



"Veilig voor wie?  
En hoe dan wel?"

## Hoe veiligheid het vredesdenken verdrong

# De opmars van het veiligheidsbegrip

Jan Schaake,

*Oud-partijbestuurslid van GroenLinks en oud-secretaris Kerk en Vrede*  
**Als vredesbeweging hadden we vroeger niet zoveel met het begrip 'veiligheid'. Het kwam in ons vocabulaire niet voor. Tijdens de Koude Oorlog hadden 'wij' het over 'vrede' en 'zij' (militairen, G.B.J. Hilterman) hadden het over 'veiligheid'. Die twee woorden worden inmiddels – zelfs binnen de vredesbeweging – geheel overschaduwed door het woordpaar 'vrede en veiligheid'. Google ze maar eens.**

Tijdens de Koude Oorlog stond het begrip 'internationale veiligheid' binnen de vredesbeweging gelijk aan landsverdediging, de NAVO en de kernwapendoctrine. En de mensen die het over 'veiligheid op straat' hadden, werd aangeraden om een andere krant te gaan lezen. Als vredesbeweging spraken wij toen over 'vrede en gerechtigheid' of 'vrede en geweldloosheid'.

### Verveiliging

Door de Val van de Muur verdween die ene dreiging van een nucleaire oorlog en werd het begrip 'veiligheid' gedemocratiseerd, zo betoogt Beatrice de Graaf. In plaats van die ene grote dreiging, verschoof de aandacht naar allerlei andere dreigingen. Op binnenlands terrein werden allerlei maatschappelijke vraagstukken tot veiligheidsprobleem gedefinieerd. Het aantal categorieën van door lokale overheden aan te pakken veiligheidsproblemen steeg van 2 in 1990 naar 33 in 2010. In diezelfde periode werden 15 nieuwe wettelijke bevoegdheden voor Nederlandse burgemeesters geïntroduceerd om deze nieuwe veiligheidspro-

blemen aan te pakken. Door hen wordt hierbij ook een beroep gedaan op maatschappelijke instellingen als woningbouwverenigingen, welzijnsorganisaties en ook kerken en moskeeën die daardoor een 'veiligheidsstaak' hebben gekregen. Deze ontwikkeling wordt door Nederlandse sociologen 'securatisering' genoemd en door Vlaamse 'verveiliging'.

Na de jaren negentig werd het brede veiligheidsbegrip gemilitariseerd.

Op buitenlands terrein deed zich een soortgelijke ontwikkeling voor. Vanuit (delen van) de vredesbeweging werd in de eerste jaren na de val van de Muur een 'breder veiligheidsbegrip' bepleit, waarin de dreiging die in het buitenlands beleid centraal zou moeten staan niet (uitsluitend) bestond uit een buitenlandse mogendheid die ons met

geweld onder de voet zou lopen, maar veeleer uit de gevolgen van milieuvervuiling, wereldwijde armoede, etc. Tegen die dreigingen helpen natuurlijk geen militaire maatregelen en dus diende dit pleidooi ook om het geld dat eertijds aan defensie was besteed nu voor de oplossing van deze problemen in te zetten. Een bestemming dus voor het 'vredesdividend'.

### Militarisering van veiligheid

In de tweede helft van de jaren '90 kwam daar, vooral door de oorlog in Joegoslavië, nog een ander pleidooi bij. Namelijk voor 'menselijke veiligheid' (Human Security) in plaats van de veiligheid van de staat (State Security). In tegenstelling tot het pleidooi voor een 'bredere veiligheid', werd bij het pleidooi voor 'menselijke veiligheid' wel een rol voor militaire betrokkenheid gezien, in de vorm van humanitaire interventies. En van de weeromstuit werd met name na de jaren negentig het bredere veiligheidsbegrip ook gemilitariseerd: militaire oplossingen voor de gevolgen van klimaatverandering en die van wereldwijde armoede. Oplossingen die er vooral op gericht zijn om de gevolgen, die deels bestaan uit vluchtelingen en migranten, buiten de deur te houden.

Deze verschillende stukken waarin het veiligheidsbegrip in de jaren negentig uiteen is gespat, kwamen met name na

de aanslagen van 9/11 weer bij elkaar. Het internationaal terrorisme was het samenbindende element waartegen we onze eigen straten moesten beveiligen, de burgerbevolking in Afghanistan, Irak en Mali moesten beschermen en waartegen we ook een muur moesten opwerpen die voornamelijk uit patrouilleschepen op de Middellandse Zee bestaat. Op al deze terreinen (in onze straten, bij militaire interventies en de grenscontrole) zien we politie- en militaire eenheden steeds meer met elkaar verstrengd raken en op al deze terreinen zijn we vooral beducht voor één vijand: migranten uit Noord-

Afrika en het Midden-Oosten, voor het gemak dan ook allemaal maar meteen als moslim beschouwd. "Vroeger bang voor de Russen, nu voor de Marokkanen", kopte de NRC al op 2/3 januari 2010. Alleen hebben die Marokkanen het inmiddels afgelegd tegen "de lange arm van Turkije" en "ISIS-sympathisanten".

### **Onze manier van leven**

Ondanks het feit dat 'de vijand' weer wat eenduidiger is gedefinieerd, hebben we het nog steeds over een breed veiligheidsbegrip. Breder dan tijdens de Koude Oorlog. Toen ging het om een

bedreiging van lijf en goed door kernwapens en/of een Russische invasie. De dreiging wordt nu geacht uit verschillende hoeken te komen en daar horen dus verschillende maatregelen tegen. Het gaat minder om een manifeste dreiging en eigenlijk steeds meer om het voorkomen van veiligheidsrisico's in de toekomst. Om een bedreiging van 'onze manier van leven', zo klinkt het ook steeds vaker. Daar klinkt dus nog steeds het bredere veiligheidsbegrip in door en zelfs dat van menselijke veiligheid. In die zin kunnen we ook onszelf, als vredesbeweging, niet helemaal buiten beschouwing laten als het om dit nieuwe veiligheidsdenken gaat.

## Wereldwijde stijging militaire uitgaven

Vorig jaar bedroegen de mondiale militaire uitgaven 1800 miljard dollar, aldus het gerenommeerde Zweedse onderzoeksinstituut SIPRI. Dat is 2,6% meer dan in 2017. Ze zijn daarmee op het hoogste niveau sinds het einde van de Koude Oorlog gekomen, en een einde aan de stijgende lijn lijkt niet in zicht.

De NAVO-landen geven gezamenlijk 963 miljard dollar, 53% van het wereldwijde totaal, uit. De Verenigde Staten nemen met 649 miljard veruit het grootste deel voor hun rekening. De Europese NAVO-landen komen tot ruim 292 miljard dollar. Rusland blijft steken op 61,4 miljard dollar. Dat is een daling van 3,5% ten opzichte van 2017, waar de VS en de meeste andere NAVO-landen juist veel meer geld aan defensie zijn gaan uitgeven. Hoewel de tientallen miljarden van Rusland natuurlijk ook beter besteed hadden kunnen worden, plaatsen deze cijfers de vaak gehoorde 'noodzaak' voor hogere Europese defensiebudgetten wel behoorlijk in perspectief. De zich op de vermeende Russische dreiging beroepende lobby vanuit de krijgsmacht, wapenindustrie en de rechterzijde van de politiek is in ieder geval niet gebaseerd op een reële militaire dreiging.

De internationale wapenindustrie vaart er wel bij. De wereldwijde wapenhandel in de periode 2014-2018 is met 7,8% gestegen in vergelijking met de vijf jaren daarvoor. Dat is vrijwel geheel te danken aan groeiende wapenexporten naar het Midden-Oosten, waar oorlogen, gewapende interne conflicten en mensenrechtenschendingen aan de orde van de dag zijn. De Verenigde Staten blijven de grootste wapenexporteur, Nederland is terug te vinden op plaats tien in de mondiale ranglijst. (Bron: Mark Akkerman)

### **Flow control**

En dat zien we – helaas – ook terug in het blijkbare onvermogen van de vredesbeweging om adequaat te reageren op de Koude Oorlogsretoriek die ook nu weer opgeld doet. 'Onze manier van leven' wordt kennelijk niet alleen bedreigd door migranten uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten, maar ook (weer) door Rusland en China. Er wordt gewezen op de Russische militaire activiteiten in Oost-Europa en in Syrië en op het feit dat China haar plek opeist op het wereldtoneel. Dat schaadt onze belangen en waar het tien jaar geleden al ging over 'energievoorzieningsveiligheid' wordt nu gesproken over 'flow control' met de mogelijkheid om een militaire interventie te plegen om 'onze vitale economische belangen' en met name aanvoerlijnen te controleren.

### **Onderlinge verbondenheid**

In het veiligheidsdenken lijkt per definitie geen ruimte te zijn voor iets van wederkerigheid. Voor het besef dat 'onze' veiligheidsmaatregelen een regelrechte





*De laatste decennia zijn allerlei maatschappelijke vraagstukken tot veiligheidsprobleem gedefinieerd.*

bedreiging voor 'hun' veiligheid (kunnen) vormen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de oostwaartse uitbreiding van de NAVO en de sterk opgevoerde militaire aanwezigheid van NAVO-troepen en oefeningen direct langs de (Wit-)Russische grens een Russische reactie uitlokken. Binnen de korste keren zitten we voor het eerst sinds jaren weer in een wapenwedloop met sterk opgevoerde defensie-uitgaven. Op voorstel van de Quakers werd op 6 april 2016 – op de dag van het Oekraïne-referendum dat ook al alles met deze nieuwe Koude Oorlog te maken had – een bijeenkomst over 'inclusieve veiligheid' gehouden waar de opvatting gehuldigd werd dat 'wij' nooit veilig kunnen zijn zolang 'zij' het niet zijn. Een veiligheid die dus gestoeld moet zijn op onderlinge verbondenheid, openheid naar elkaar toe en op recht doen aan elkaar. Eigenlijk dus een herintroductie van de woordparen 'vrede en geweldloosheid' en 'vrede en rechtvaardigheid'.

*“Waarom ben ik Singalees? Omdat een ruime eeuw geleden Frankrijk dat besloot!”*

Mohammed Ba, schrijver, dichter en dramaturg, tijdens de IFOR-meeting 2018, Sicilië.

*“Mensenrechten voor kwetsbaar gemaakte mensen zijn kwetsbaar te maken mensenrechten. Europa weet dat! Een paar wetjes, en je houdt ze tegen!”*

*“Afrika is vol met conflicten: Somalië, Darfur, Eritrea, Congo, Burundi, Libië. Jullie Europeanen spreken over economische vluchtelingen, maar dat is een leugen. De Afrikaanse vluchtelingen lopen allemaal weg van de oorlog. En weet je wat? In Afrika staan geen wapenfabrieken. De VS en Europa verdienen aan de wapenleveranties!”*

*“De kolonisatie in de 19de eeuw heeft de Afrikaanse stamverbanden vernietigd, onze sociale structuren aan gort geslagen en ons 'ontwikkeld' naar Europees model. Na de dekolonisatie kwamen we én terecht in de kolonisatie door jullie multinationals, én gleden we onderuit doordat de oude structuren niet zomaar te herstellen waren en de nieuwe leiders de Europese elite gingen naspelen.”*

*“Ja, er wordt veel onderling gevochten, om land, om macht, om geld, om relaties. Er wordt zoveel bij gelogen, dat men vaak aan het einde van het conflict niet weet waarom het begon. Doorgaans begint het als kleine conflicten, die door de wapenleveranties en externe belangen verscherpen en tot een kluwen van belangen worden, waar je moeilijk meer uitkomt.”*

Citaten van sprekers tijdens de IFOR-meeting 2018, Sicilië.

# Alles rustig?

Een koning  
zond twee dienaren uit  
om in het hele land  
te controleren  
of er nog altijd  
rust en vrede was.  
Want, zei de koning,  
zowaar ik leef  
en koning ben:  
mijn land zal  
een land  
van vrede blijven  
en dat zullen  
heel de wereld  
en alle wingewesten weten!

De dienaren  
gingen dan op pad,  
en ieder zocht  
op zijn manier  
of er ergens onraad  
of verzet te vinden was.  
De eerste dienaar  
kwam al gauw terug  
en meldde de koning:  
alles rustig,  
majesteit!

Nergens heb ik  
wapens gevonden,  
nergens haarden  
van verzet  
en overal heerst  
orde en regelmaat.  
U kunt rustig  
gaan slapen!

De tweede dienaar  
kwam niet terug  
en dat maakte  
de koning  
in het begin  
zeer ongerust.  
Maar toen hij  
na een jaar nóg niet  
was teruggekeerd,  
hield de koning hem  
voor dood of vermist.  
En met een standbeeld  
ter nagedachtenis  
werd de dienaar  
vergeten.

Enkele jaren later  
werd de koning  
midden in de nacht  
van zijn bed gelicht,  
en tot zijn schrik  
zag hij  
dat zijn paleis  
van alle kanten  
omsingeld was.  
Toen stond opeens  
de doodgewaande  
dienaar voor hem  
en zei:

Uw eerste dienaar  
heeft gekeken  
of er nergens oorlog was,  
maar ik ben rondgegaan  
om te zien  
of er vrede was.  
En ik heb de vrede  
nergens gevonden!

Ik heb niet  
naar wapens omgekeken,  
maar ik heb  
een tijd onder  
de mensen gewoond,  
onder uw  
zwijgende meerderheid.  
Ik heb gesproken  
met zieken  
en bedelaars,  
met arme boeren,  
met weduwen  
en wezen,  
en nu ben ik terug  
om te zeggen  
dat de vrede  
nog gemáákt  
moet worden!  
Daarom, koning,  
ben ik zo laat.  
Vanwege de vrede!

*Jan van Opbergen,  
Uit: 'Verhalen voor  
de zevende dag'*



# Grensmuren in Europa

Mark Akkerman

Het Europese migratiebeleid kenmerkt zich door het opvoeren en militariseren van grensbewaking, vooral sinds de zogenaamde 'vluchtelingencrisis' van 2015. Onderdeel hiervan is de komst van muren en hekken op diverse Europese grenzen. Uit het rapport 'Building Walls' van de Spaanse organisatie Centre Delàs van vorig najaar, medegepubliceerd door het Transnational Institute en Stop Wapenhandel, blijkt dat inmiddels meer dan 1000 kilometer aan zulke barrières is gebouwd. Dat is zes keer meer dan de lengte van de totale Berlijnse Muur.

Ook andere soorten muren komen aan de orde: de maritieme muren die de Frontex-grensbewakingsoperaties op de Middellandse Zee opwerpen en de virtuele muren die gebouwd worden met bijvoorbeeld bio-

metrische toepassingen en databases. Daarnaast zijn er mentale muren die mede gecreëerd worden door de snelle opkomst van extreemrechtse partijen met hun xenofobe boodschappen.



Europa heeft inmiddels meer dan 1000 kilometer aan grensbewaking in de vorm van muren en hekken gebouwd

## Fort Europa

Het framen van vluchtelingen als bedreiging voor Europese samenlevingen wordt als rechtvaardiging gebruikt voor het opbouwen van zowel fysieke als virtuele muren. Met behulp van al die muren wordt een 'Fort Europa' gebouwd dat zogenaamd de veiligheid tegen vermeende externe dreigingen moet vergroten maar in werkelijkheid een gevaarlijkere situatie voor de levens en rechten van mensen binnen en buiten Europa creëert. Vluchtelingen krijgen te maken met gewelddadige bewaking bij de muren, stranden in moeilijke omstandigheden of worden gedwongen gevaarlijkere routes te nemen en gebruik te maken van criminele smokkelnetwerken. De militaire en veiligheidsindustrie hoort intussen de kassa rinkelen, zij verdient goed aan de muren en de bijbehorende surveillance- en detectietechnologie.

Zie voor het rapport (in het Engels) en de Nederlandse samenvatting: [www.stopwapenhandel.org/murenbouwen](http://www.stopwapenhandel.org/murenbouwen)

**“Mensen zijn nooit illegaal.** Zeker niet als ze zich verplaatsen vanwege arbeid: het was altijd de belangrijkste reden voor migratie, en hoeveel Europeanen deden dat niet na de Tweede Wereldoorlog? Naar Australië, VS, Nieuw Zeeland. Bovendien heeft Europa het voorgedaan, naar elders trekken.”

Spreker tijdens de IFOR-meeting 2018, Sicilië.

**“In de tijd van de DDR** werden juist economische vluchtelingen hartelijk ontvangen in het westen, zij waren het bewijs dat de communisten niet deugden. In die jaren werden politieke vluchtelingen eerst uitvoerig gescreend om te zien of men hen wel wilde hebben.”

Yosé Höhne-Sparborth.

**“Het is een leugen, dat ‘Mare Nostrum’.** Het is Mare Liberum. De zee van Vrijheid. Om deze zee heen vinden we al millennia lang zeer diverse culturen en landen en talen. Die hebben altijd met elkaar in verbinding gestaan en relaties verdiept; er was altijd een open uitwisseling. **Wat is er in godsnaam aan de hand in Europa?”**

Congressanger die op Lesbos werkte tijdens de IFOR-meeting 2018, Sicilië.

## Over Europese vluchtelingenpolitiek

# Opvang in de regio? Jazeker!

*Yose Höhne-Sparborth, lid van de Theologische Werkgroep*

**Europese politici zijn er goed in: met fraaie argumenten roepen dat er in de regio moet worden opgevangen. Behalve dat de argumenten niet deugen, deugt de toonzetting niet. Die doet voorkomen alsof dat niet gebeurt. Maar feitelijk wordt 86 procent van alle vluchtelingen in de regio opgevangen.**

In Irak zie ik het van nabij. Een bevolking die zelf sinds 1980 telkens opnieuw met geweld te maken kreeg, voornamelijk veroorzaakt door de Internationale Gemeenschap, vangt met name in het noorden in groten getale vluchtelingen op. Jordanië had in 2004 vijf miljoen inwoners, onder wie al een grote groep Palestijnen. In 2017 leven er tien miljoen mensen.

Libanon, met zelf 3,5 miljoen inwoners, vangt ruim één miljoen vluchtelingen op.

UNHCR-cijfers 2018: van de 68 miljoen vluchtelingen (wereldwijd?) blijven er veertig miljoen in eigen land. Vijfentwintig miljoen leven onder UNHCR-mandaat in de regio's. En 3,1 miljoen vraagt asiel aan buiten de directe regio. Feitelijk wordt 85 procent opgevangen in ontwikkelingslanden. De vijf landen die de meeste vluchtelingen opnemen van elders zijn: Turkije, Pakistan, Oeganda, Libanon en Iran.

Per dag moeten zo'n 44.400 mensen gedwongen vluchten voor oorlog, geweld en vervolging. We moeten constateren dat Europa niet gehinderd wordt door kennis over wat er gaande is in de wereld.

### Kreupele kinderen

Iraaks Koerdistan telde in 1991 drie miljoen inwoners. In 2017 zijn dat er negen miljoen. Door de komst van ISIS naar Mosul en omstreken raakten binnen drie dagen twee

miljoen mensen op drift, naar het noorden en oosten. In die karavaan kwam alles mee: barende vrouwen, kreupele kinderen, stervende oma's of opa's, pasgeboren baby's, downsyndroom kinderen, ernstig zieke hart- of kankerpatiënten. Iedereen werd in de auto geladen en wegwezen! Die karavaan kwam aan in Dohuk, Erbil, Sulaymaniyah en Kirkuk.

Kirkuk, een stad van 1,5 miljoen inwoners met vier verschillende talen/ethniciteiten, nam 700.000 ontheemden drie jaar lang op. Het Chaldeeus-katholieke bisdom Kirkuk/Sulaymaniyah, dat 7000 leden telt, ving drie jaar lang 4000 ontheemden op. En bovendien 700 studenten van de universiteit van Mosul die in Kirkuk waren neergestreken; studenten waarvan de families te ver van Kirkuk in tenten leefden om dagelijks heen en weer te kunnen reizen. Principieel werden moslims, yezidi en christenen bij elkaar in slaapkamers gelegd.

Rond Erbil zaten 400.000 ontheemden, bij Sulaymaniyah zo'n 500.000 en bij Dohuk ongeveer 300.000. Dit naast de Syrische

Turkije, Pakistan,  
Oeganda, Libanon en  
Iran nemen de meeste  
vluchtelingen op.

vluchtelingen die daar reeds vanaf 2011 bivakkeerden.

### Babymelk en benzine

De UNHCR biedt noodhulp in de kampen: eten, medicijnen en tenten. Het geeft ook eenzelfde beperkte vergoeding aan instanties in de regio die mee opvangen. Veel kosten komen daardoor ten laste van de gastgevers. Bijvoorbeeld: babymelk en benzine voor een generator, die vanwege het vaak uitvallen van de stroom veel moet draaien.

Nu gaat er hulp naar de wederopbouw, maar de regio die de opvang deed, wordt met die extra kosten en alle nasleep niet geholpen. Bisdome Kirkuk was in die drie jaar opvang twee miljoen dollar kwijt aan de opvang, uit eigen kapitaal. Het klooster te Sulaymaniyah ving drie jaar lang 258 mensen op en heeft nog steeds 60.000 euro schuld door de laatste koude winter.

### Hypocriet

De 'grote toevloed' van vluchtelingen in 2015 naar Europa werd veroorzaakt doordat de UNHCR het voedsel moest rantsoeneren, want Europa en de VS voldeden niet aan de toegezegde hulp. Die stroom bestond geheel uit mensen die al in vluchtelingenkampen hadden gezeten in en rond Syrië. Vier jaar later wordt die ene grote toestroom nog steeds als politiek argument opgevoerd. Eind maart 2019 heeft Nederland 'al' negen procent van het voor 2019 toegezegde bedrag overgemaakt naar de UNHCR...

Opvang in de regio? Jazeker! Maar als politiek argument is het hypocriet.

## Relaas van een bewustwording

# Geen gesneden vijandbeelden maken...

*Henk van Andel, lid van de Theologische werkgroep*

**Onze dochter ging van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Een nieuwe klas met één jongen die was 'blijven zitten'. Hij wilde de klas naar zijn hand zetten. Onze kleine meid deed daar niet aan mee en werd zo ongewild zondebok. Met het gevoel dat niet alleen hij, maar de hele klas, haar moest hebben. Van kwaad ging het tot erger. Hoe dit te doorbreken?**

De schoolleiding dacht mee. Het voorstel om de jongen van school te halen, beviel ons niet. Er werd een betere oplossing gevonden: de betreffende scholier werd naar een andere klas verplaatst. In de klas van beiden kon nu aan vrede worden gewerkt, een praktijk die steeds meer school maakt! Voorbeeld om te volgen? Waar komt het door dat de ander tot zondebok en/of tot vijand wordt gemaakt? Hoe zit dat toch met vijandbeelden? En vooral: hoe kunnen we daar doorheen breken? Een relaas over mijn persoonlijke bewustwording.

### Zondebok

Een bok, de woestijn ingestuurd om de 'zonden van het volk' weg te dragen. Symbool voor het afrekenen met een verleden dat belast of verziekt (zonde!) was, om zo ruimte te maken voor een nieuw begin. Een hoopvol gebaar van 'een heel volk' om gezamenlijk in gerechtigheid te leven. Dus nooit bedoeld om de schuld op een bepaalde groep te leggen. Zoals het lange tijd wel gebeurde: de 'mensen van de weg' in de vroege periode van de Jezusbeweging, later de ketters met hun verzet tegen een opgelegd geloof, de joden die zondebok werden, steeds opnieuw. Geboren na de oorlog hoorde ik de vreselijke verhalen over de vervolging van Joden. Pas later (!) hoorde ik over andere slachtoffers van het brute fascisme: de homoseksuelen, Roma-zigeuners. En ook altijd opnieuw over mensen op de vlucht, de vreemdeling die 'binnen onze poorten' niet werd getolereerd, vrouwen in een wereld van man en macht. Kortom: groepen kwetsbare mensen die blijkbaar nodig waren om de schuld te krijgen van onvrede, onrecht, teleurstelling en vernedering.

In het geval van onze dochter koos de school niet voor de beste leerling, of tegen de leerling die 'zich maar een beetje harder zou moeten opstellen'. Zij koos voor een creatieve, menselijke oplossing, met ruimte en veiligheid voor kwetsbare mensen.

### Vijandbeeld

Zondebokken worden tot vijand gemaakt. Zo kom ik bij de vijandbeelden die ik heb leren kennen; dat betroffen vaak vijanden van buiten. Wat zit daar achter?

Ik groeide op in een warm gereformeerd gezin, met één grote dreiging: het rode gevaar vanuit Rusland, China, Cuba. De communisten die notabene ook in ons land aanhangers hadden. Zij wilden de wereld beheersen. Gelukkig stonden wij aan de kant van de Amerikanen, die ons van de Duitsers hadden bevrijd. Zij zouden ons beschermen. Ik herinner me nog hoe wij op de lagere school stil moesten zijn vanwege de Russische inval in Hongarije. Het was echt erg, en dat was het ook, net zoals Jozef Stalin



*Ik groeide op met één grote dreiging: het rode gevaar vanuit Rusland, China, Cuba*

verschrikkelijk was. Er was dus bewijs genoeg. Zij vormden een groot gevaar voor onze 'vrije' wereld.

## De vijand: waarom en hoe?

Toen kwam er een deukje in dat bewustzijn. Ik was net gaan studeren in Amsterdam, aan de VU natuurlijk, toen mijn moeder mij twee foto's in *Trouw* liet zien: van de presidenten van Amerika en de Sovjet-Unie. "Je kunt wel zien", zei ze, "wie van deze twee onbetrouwbaar is." Het vervelende was dat de foto's en namen per abuis waren verwisseld. Ze wees dus de Amerikaanse president aan (Nixon?) en niet de Rus (Breznjev?). Later werd mij duidelijk dat ze ook wel gelijk had (met Nixon dus). Ik herinner me deze kleine anekdote als een eerste scheur in de vanzelfsprekendheid van 'wij en onze vijanden'. Met vanaf dat moment ook vragen naar het 'waarom en hoe' van 'de vijand'...

## Schokkende tijden

In mijn studietijd na 1965 werd ik goed wakker geschud. Zowel in de theologie als in mijn kijk op de wereld om mij heen. Het waren schokkende tijden, met de wereldwijde opstanden tegen 'de gevestigde orde'. En met de uitzichtloze oorlog in Vietnam... Waarom moesten die rode vijanden (?) door 'onze bevrijders' zo afgrijselijk afgemaakt worden? En waar kwam toch al dat wapentuig vandaan? Wie bedachten dat: napalmbommen op mensen gooien? Vragen die over elkaar heen buitelden. Ik las in die tijd van alles over de revoluties van 1917, de geschiedenis van het interbellum, de manoeuvres van de grootmachten en hun manipulaties.

## Eeuwige humor

In 1970 word ik 'diaconaal' uitgezonden naar Tsjechoslowakije, dankzij een inspirerend project van Hebe Kohlbrugge om vijandschap te lijf te gaan door menselijke ontmoeting. Ik ben verwonderd over de praktijk achter het 'ijzeren gordijn'. Na eerst de grens te zijn gepasseerd met zijn angstaanjagende wachttorens en versperringen, ontmoet ik een jaar lang mensen die net zoals ik verlangen naar ruimte om te leven. Mensen die zich in kleine groepen verzetten tegen de onderdrukking die over hun even gevoelde 'lente' is heen gewalst. Op een zeker moment hangen er grote spandoeken: 'Vijftig jaar Lof en Eer en Roem aan de Tsjecho-Slowaakse Communistische Partij van eeuwigheid tot eeuwigheid'. Welke religie is dit, vraagt menigeen zich af. Gepokt en gemazeld in liturgische taal? Een moedige Tsjech zet daar met een stift onder: 'en dan ook geen dag langer'. Eeuwige humor! Mij wordt steeds duidelijker, hoe macht verziekt. Hoe van oorsprong sociaal verzet toch heersende macht kan worden, en dat

het 'socialisme met een menselijk gezicht' achterblijft in de harten van mensen die zich moedig verzetten, in gevangenissen belanden of balling worden tegen wil en dank. Ik ontdek een geschiedenis die hier vol van is, die zich telkens weer herhaalt.

## Macht en wapens

In 1973 wordt in Chili, na een jarenlange boycot, de democratische aanpak van de regering Allende om zeep geholpen. Met dank aan de vrije(?) westerse wereld, met name de VS. Pinochet staat vervolgens voor gruwelijke onderdrukking en marteling, in het zadel geholpen door multinationals, met hulp van het leger. Mede dankzij de bevrijdingstheologen krijg ik zicht op de onderdrukkende structuren, waar macht en geweld, rijkdom en kapitaal hand in hand gaan, en religie vaak voor het eigen karretje wordt gespannen. Hoezeer wordt dat alles met geestkracht aan de kaak gesteld in oude Bijbelse verhalen over farao's en hun slavernij, over grootmachten die over lijken gaan om in het zadel te blijven, over Herodes als naam voor wie zijn macht laat rusten op onrecht en valse schijn. Als de dood voor rechtvaardigheid. In psalmen en bij profeten worden ze 'vijanden' genoemd van de Naam, 'Ik zal bij jullie zijn', de God met een menselijk gezicht.

## Beelden verbrijzelen

De jaren zeventig en tachtig. Wij wonen in Friesland. Met een actieve vredesbeweging die ook deelneemt aan 'het doorbreken van de muren', zoals die tussen oost en west. Maar ook die tussen rijk en arm, eigen en vreemd, hetero en homo, man en vrouw, gelovig en atheïst, tussen... Met de dringende vraag: waar komen toch steeds die vijandbeelden vandaan? We verwerven inzicht in de voortdurende politiek van verdeel en heers, niet in het minst vanuit onze westerse wereld georganiseerd, met de kapitaalkrachtige Mammon als inspiratiebron. Gebruik makend van gezaaide onvrede, zorg, angst.

Ik werk samen met vredesvrouw Aggie van der Meer (nu 91 en nog altijd actief). Zij vertelt mij over haar ervaring als jong mens in de Tweede Wereldoorlog. De Engelse vliegtuigen vlogen naar Duitsland ('Dresden!'). "Iedereen lijkt blij", zei haar vader dan. "Maar bedenk eens: daar wonen mensen, kinderen, bruto gebombardeerd." Opnieuw een scheur in de vanzelfsprekendheid van 'vijanden in het algemeen'. Zij zijn mensen zoals wij, mee-geleurd in vijandschap. Met veel geweld.

## Bijzondere documentaires

In die periode van deze vredesbeweging kijk ik naar



documentaires, zoals 'De onderste steen boven': onthullend over de wapenindustrie, de oorlogsmachinerie, de propaganda-lobby. Maar ook onlangs nog heb ik bijzondere documentaires voorbij zien komen: over de 'atomic soldiers', proefkonijnen bij atoomproeven in de VS, met vijftig jaar zwijgplicht en een ontkennde, eenzame lijdensweg. Over 'Hiroshima': bommen, militair niet meer van belang (?), maar hun gruwelijke werking moest en zou worden aangetoond. Met wetenschappelijk onderzoek van VS-teams naar de gevolgen. Om wat te leren? Gelukkig zijn er die media die ons helpen om wakker te blijven. Over de inval in Irak, Koeweit, Jemen. Over het wapengeweld van Israël tegen de Palestijnen. En zo nog veel meer. Hoe belangrijk is het om motieven en argumenten te ontmaskeren en zo te breken met systematisch aangewakkerde vijandsbeelden. Om onszelf de vraag te stellen: waar zijn de echte vijanden van een menselijk rechtvaardig samenleven? In de lijn van de lofzang van Maria, waarin machtigen van hun tronen worden gestoten. Wat mij aangaat is dat om vervolgens te leren wat het werkelijk betekent mens te zijn, van onder af aan.

### Stad van vrede?

In de laatste periode van mijn werkzame leven woonden wij in Ieper, in de Westhoek van Vlaanderen. Ik schreef daar eerder over in de Vredesspiraal naar aanleiding van het honderjarige herdenken van deze verschrikkelijke oorlog. Opnieuw leerde ik bij, zeker als het ging over de vuiligheid van de oorlogsmachinerie met zijn gigantische productie, die afzet zoekt in ... nieuwe vijandschap. Ik verzamelde

veelzeggende voorbeelden die, blijkbaar nu pas, naar buiten mochten komen. Over de valsheid van propaganda, de vervalsing van getallen en feiten. Over wat te mooi werd voorgesteld, zeker vanuit het oogpunt van de zogenaamde overwinnaars. Wat mij bij dit alles intensief blijft bezighouden is de vraag: waar blijft toch het ontmaskeren en analyseren, met de bedoeling om oorlog te voorkomen? Hoe wordt herdenken 'leren van de geschiedenis'? Afleren!

### Onthullende herinneringen

Een voorbeeld. Het gaat over een kerstbestand en vertelt over soldaten die in de vredesnacht elkaar begroetten, samen dronken en rookten, in de verschillende talen kerstliederen zongen, alsof was het een argeloze kerstnachtdienst. Even mocht het, menselijkheid, in de Kerstnacht. Pas in onze tijd is aan het licht gekomen dat dit veel vaker gebeurde, als de wapens zwegen. En dat dat de reden was dat deze herhaaldelijke toenadering streng werd verboden van hogerhand. Het ondermijnde de discipline en verstoorde het vijanddenken. De menselijkheid van met-elkaar-opschieten is gevaarlijk, ondermijnt het schieten op elkaar! Zulke onthul(len)de herinneringen kunnen ons tot op de dag van vandaag ertoe bewegen om te kiezen voor actief-geweldloos omgaan met conflicten. En om samen onverhuld op te komen voor rechtvaardigheid en solidariteit, zolang die conflicten uit gemaskeerd eigenbelang worden aangewakkerd.

Herdenken door een ontwapenend samenleven. Het is de best denkbare vredesmissie.



*De menselijkheid van met-elkaar-opschieten ondermijnt het schieten op elkaar!*



## Terug in de tijd of juist hoogst actueel:

# De leer van nationale veiligheid

*Bram Grandia, lid van de Theologische Werkgroep*

In 1964 vond in Brazilië een staatsgreep plaats tegen de linkse president Goulart. Het motief van de staatsgreep was dat deze democratische revolutie nodig was om een communistische omwenteling te verhinderen. Een spoor van dood, marteling en verdwijningen volgde.

Dit patroon herhaalde zich in onder andere Argentinië, Chili, Guatemala en El Salvador. Steeds op dezelfde wijze. Het leger maakte, daarbij gesteund door de VS, een einde aan de democratisch verkozen regering met als argument dat het leger de nationale veiligheid moest beschermen tegen het oprukkende internationale communisme. Dat communisme stond voor het absolute kwaad, de duisternis. Het leger stond voor de bescherming van het goede, het licht.

### Ideologie van nationale veiligheid

In landen als Brazilië, Argentinië

werd de 'leer van de nationale veiligheid' tot ideologie waarbij het ging om het volgende:

- Een groot deel van de 'linkse bovenlaag' wordt vermoord, gemarteld, gevangen gezet of verdwijnt. Dat alles als uitwerking van de regel dat de vijand (de communist) uitgeschakeld dient te worden en ook allen die deze staatsvijandige 'elementen' steunen.
- Het mensbeeld is het beeld van de filosoof Hobbes: de mens is een wolf voor de mens. Het beeld van de constante strijd.
- De staat vertegenwoordigt het volk en is als collectief belangrijker dan de rechten van het individu.

- God is de garant van de staatsorde. God als hoogste autoriteit vraagt van de mens onderwerping en absolute gehoorzaamheid.
- Waar het de economie betreft deden de 'Chicagoboy's' hun intrede, de school van Milton Friedman. Sterke sectoren in de economie moeten gestimuleerd worden en zwakke afgebroken.

### Actualiteit

Het is goed om met dit alles in het achterhoofd te kijken naar de actualiteit van het veiligheidsdenken. In hoeverre wordt ook daar een vijand (beeld) gecreëerd, waarbij ter bestrijding van die vijand veel, om niet te zeggen alles, geoorloofd is en uiteindelijk de zwaksten het gelag betalen?



*“Laten we één mechanisme helder houden: je moet mensen dehumaniseren om ze te kunnen uitbuiten. Formeel dehumaniseren. Slaven hadden geen ziel, daarom kon het. De variant: Afrikaanse migranten zijn luilakken en profiteurs.”*

*Spreker tijdens IFOR-meeting 2018, Sicilië*

# Exclusieve veiligheid

Mark Akkerman

**Eind mei organiseerden Defensie en Economische Zaken samen met de NIDV, de koepelorganisatie van de Nederlandse wapenindustrie, een bijeenkomst in de Kromhoutkazerne in Utrecht. Zij gaven voorlichting aan Nederlandse wapenbedrijven over nieuwe Europese subsidies voor onderzoek naar en ontwikkeling van nieuwe wapens. Stop Wapenhandel demonstreerde samen met vluchtelingen voor de poort onder de leus 'Geld voor klimaat, niet voor wapens'.**

Binnen vertelde Tom Middendorp, tot voor kort opperbevelhebber van de krijgsmacht en nu speciaal afgevaardigde in Brussel voor de belangen van de Nederlandse wapenindustrie, dat de dreiging van de drie 'r-en', 'Russia, radicals and refugees', meer geld voor bewapening rechtvaardigt. Eerder dit jaar verscheen de nieuwe Defensie Industrie Strategie, waarin de regering uiteenzet hoe zij de wapenindustrie nog meer gaat ondersteunen, ook bij wapenexporten. Alles in het 'belang' van de Nederlandse veiligheid. Naar aanleiding van die strategie werden wapenbedrijven ook weer van harte welkom geheten bij handelsmissies. Omdat handelsbevordering voor wapens zich slecht verhoudt tot internationale afspraken over ontwikkelings-samenwerking, waren ze heel korte tijd van zulke missies uitgesloten geweest. Zo kort dat het behalve henzelf niemand was opgevallen.

## Onzinnig symboolbeleid

Nou ja, de VVD uitgezonderd dan. Ook al lepelden de VVD'ers braaf het commentaar op dat hen waarschijnlijk door de wapenindustrie was ingefluisterd, toch was de verontwaardiging over de uitsluiting van wapenbedrijven bij handelsmissies groot bij Kamerleden Van Haga en Bosman. Ze stelden afgelopen voorjaar niet minder dan 52 Kamervragen over het grote onrecht dat de Nederlandse wapenindustrie wordt aangedaan. Niet alleen met de kortstondige uitsluiting van handelsmissies, maar vooral ook met de stop op wapenexporten naar Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten (VAE) en Egypte. Onzinnig



*De VVD ziet wapens graag onbelemmerd de wereld overgaan, in tegenstelling tot mensen.*

symboolbeleid, waar alleen wapenbedrijven in andere landen die het minder nauw nemen met de Europese regels van profiteren, aldus de VVD. En had de regering niet zelf gezegd dat de Nederlandse veiligheid een sterke wapenindustrie nodig heeft?

## Wapens in plaats van mensen

Die uitsluiting bij handelsmissies was bij beantwoording van de vragen dus alweer van de baan, al houdt de regering voorlopig nog wel voet bij stuk als het om de exportstop gaat. Dit laatste tot groot verdriet van de VVD. Die ziet wapens graag onbelemmerd de wereld overgaan, in tegenstelling tot mensen. In dezelfde week dat de regeringen de vragen van de VVD beantwoordde, kwam de Kamerfractie van deze partij met het voorstel het redden van vluchtelingen op zee strafbaar te stellen.

Coalitiegenoot CDA maakte zich diezelfde dag sterk voor de belangen van witte boeren in Zuid-Afrika. Een Kamermeerderheid schaarde zich achter de motie om aan de Zuidafrikaanse regering het Nederlandse ongenoegen kenbaar te maken over gedwongen landonteigeningen bij deze boeren, die op de golven van apartheid en voortdurende uitbuiting van arme zwarte arbeiders rijk zijn geworden.

## Wegwerpartikelen

Waar de laatste jaren het begrip 'inclusieve veiligheid' ingang gevonden heeft in de vredesbeweging, blijven VVD en CDA hardnekkig pleitbezorgers van 'exclusieve veiligheid'. Die veiligheid is de veiligheid van de enkelen ten koste van de rest van de wereld. Die veiligheid bestaat uit winsten voor profiteurs van oorlog en onderdrukking. En de oorlogsslachtoffers in Jemen, de in de Middellandse Zee verdrinken vluchtelingen, de arme landloze zwarte boerenarbeiders in Zuid-Afrika? Zij zijn slechts vervangbare wegwerpartikelen voor 'onze' veiligheid, naamloze figuranten in het zo sterk met elkaar verbonden westerse kapitalisme en militarisme.

## Emancipatie in neoliberale tijden

# Opstaan uit het bezette denken

*Henk van Andel, lid van de Theologische Werkgroep*

In oktober 2012 nam ik deel aan een vormingsdag van de levensbeschouwelijke vormingsinstelling Motief in Antwerpen, waar ik een glashelder betoog hoorde van Elke Vanderperre, coördinator van deze hoopvolle instelling. Haar verhaal concentreerde zich op het 'heersende' denken in onze neoliberale maatschappij, dat ons bezet houdt. Hoe kunnen we ons daarvan bevrijden? Nog steeds een dringende vraag.

Ik laat me door Vanderperre's verhaal inspireren bij de vragen over vrede en veiligheid, aan de hand van een parabel toen door haar aangereikt:

*Het is in neoliberale tijden als met een vrouw die telkens wanneer zij te lang in de plaatselijke zwemkom had doorgebracht, daar een geïrriteerde huid aan overhield. De jeuk was niet te harden en ze maakte zich zorgen over de littekens die ontstonden door het krabben. Zij zocht een geneesheer op en die schreef haar een zalfje voor. Aan te brengen voor en na het zwemmen. De jeuk verdween als sneeuw voor de zon maar na een aantal zwembeurten werd de vrouw opnieuw door ongemakken*

*geplaagd. Deze keer betrof het hevige astma-aanvallen. De geneesheer schreef haar een inhaler voor. Te gebruiken voor en na het zwemmen. Indien nodig, ook tijdens. De astma-aanvallen namen af. Maar op een blauwe maandag merkte de vrouw verlamingsverschijnselen op tijdens het zwemmen: haar armen werden plots loodzwaar, haar voeten weigerden nog langer te trappelen. En terwijl ze langzaam naar het diepe weg-zonk, zag ze boven zich de benen van andere zwemmers in slow motion voorbijkomen. Allemaal vuurrood en geïrriteerd. Toen ze de bodem van het zwembad raakte en stilaan ijl in het hoofd werd, zag ze nog een redder naderen. Hij droeg een bordje bij*

*zich. Net voor alles zwart werd kon de vrouw ontcijferen wat erop stond: 'Indien u zich hier bevindt, dan schort er iets aan uw zwemtechniek.' En in hele kleine lettertjes daar net onder: 'Het zwembad is niet aansprakelijk voor gebeurlijke ongevallen.'*

### Tallose kwalen

Een gelijkenis die weinig uitleg behoeft, lijkt mij, maar me wel voor de vraag stelt: hoe komt het dat ons Westerse neoliberale model van samenleven zo overheersend is geworden? De tallose kwalen zoals witwaspraktijken, frauduleuze brievenbussen, belastingontduiking van de invloedrijke bedrijven, milieu-aantasting, alle vormen van geweld en menselijke offers, worden vaak bestempeld als nare bijwerkingen en beslist niet als gevolgen van de orde-ning van onze economie. Met Elke's woorden: "De neoliberale samenleving creëert eigen 'stoornissen' (concentra-tiestoornissen, eetstoornissen, depressie...), men individualiseert





deze stoornissen (los van hun maatschappelijke context), legt de oplossing in symptoombestrijding en bouwt daar vervolgens een industrie omheen. Voor elk jeukje een zalfje dus”.

## Kritische vragen

Dit zelfde gebeurt als het om ‘onze’ veiligheid gaat. Zogenaamde experts die ons te grazen blijven nemen met ‘waarheden als koeien’: het afschrikkingsevenwicht tussen grootmachten mag niet verstoord worden, dus zorg op tijd voor vernieuwing van kernwapens of luchtmacht of Europese verdediging. Een liberale partij als D66 die in zijn defensieparagraaf laat weten, dat wapenindustrie naar Nederland gehaald moet worden, want dat is goed voor (1) onze economie, (2) werkgelegenheid en (3) innovatie. Kritische vragen als: welke belangen zitten daar achter, worden niet gesteld. Hoe kunnen we in vredesnaam veilig zijn met zoveel wapentuig, dat duidelijk om afzet schreeuwt - met als gevolg de ene oorlog na de andere.

## Vrijheid, voor wie?

Dit nummer van 'Vredesspiraal' is bedoeld als aanklacht tegen dat heersende denken, dat mensen anonimiseert tot consument, product, probleem of vijand. In hoeverre is ons denken bezet door wat heersend wordt gepropageerd of verdedigd? Laten we vragen stellen bij de grote woorden die al te gemakkelijk gebruikt worden. Voor wie is de vrijheid? Met welke middelen wordt vrede verzekerd? Wie heeft het in onze democratie werkelijk voor het zeggen? Met welk belang?

## Keuzes maken

Ik laat graag nog eens Elke Vanderperre aan het woord en ben zo vrij om dat aan te



*Willen we helpen zalven en uithouden of willen we de oorzaak van de jeuk aanpakken?*

vullen ‘in de vrede’: “Kunnen we nog geloven dat wij, samen(!), wel in staat zijn om een samenleving tot stand te brengen waarin niet streven naar winst, maar wel streven naar menselijkheid centraal staat? (...). Dat brengt ons tot een aantal vragen en uitdagingen voor sociale- en vredesorganisaties van vandaag, dus ook voor onszelf: (...) We zullen moeten kiezen waarin we onze energie

vormen tot systeemvaardige mensen of willen we ons vormen om een menswaardig systeem te helpen creëren? Solidair positie innemen, dat betekent kleur bekennen. De dingen bij hun naam durven noemen.”

## Strijdbaar en zorgzaam

Ter afsluiting nog een keer terug naar onze parabel. Vanderperre: “Hoe de samenstelling van het water te veranderen terwijl we ondertussen drijvend moeten blijven; dat zal een nieuwe zwemtechniek vragen. Wat daarbij kan helpen is zien dat we met z’n allen in diezelfde zwemkom liggen. Om zodoende de samenschoolslag te blijven zwemmen: samenscholen voor ontwapende solidariteit; om elkaars lange adem, elkaars drijfkracht te willen zijn. Om ‘rood’ aangelopen misschien te leren leven met een tere huid. Om naast strijdbaar ook zorgzaam te zijn, warm en helend elkaar nabij te blijven. Eén ding is duidelijk: wonderzalfjes zijn er niet, wij zullen dus zelf de verandering moeten worden waarop we wachten. Bondgenootschappelijk en vasthoudend. Of zoals de Occupy-beweging het al stelde: “We are the ones we’ve been waiting for.”

Zie voor meer informatie [www.motief.org](http://www.motief.org)

Wonderzalfjes zijn er niet, wij zullen zelf de verandering moeten worden waarop we wachten. Bondgenootschappelijk en vasthoudend.

en tijd willen investeren. De vragen die ons daarbij kunnen helpen zijn bijvoorbeeld:

- Willen we helpen zalven en uithouden of willen we de oorzaak van de jeuk aanpakken?
- Willen we het kwaad van gewelddadigheid wegwuiven, goedpraten of het geloof in oplossingen van man en macht aanklagen, ontmaskeren en actief geweldloos ombuigen?
- Willen we ons gezamenlijk

## Uit alle macht...

*Henk van Andel, lid van de Theologische Werkgroep*

**Onthullend vind ik steeds weer dat oeroude verhaal over Achab en Isebel (1 Koningen 16 en volgende). Hoe het de mensen vergaat als ze de Baäls dienen, de goden van vruchtbaarheid en vooruitgang, de zogenaamde 'groeigoden'.**

Bij de 'groeigoden' geldt: de sterken máken het, 'in hun geest' en in hun 'invloedssfeer'. De kwetsbaren kunnen hun leven wel vergeten in zo'n 'ademenemende' wereld. De vruchtbare aarde, land van 'melk en honing', wordt weer woestijn, dorre vlakke, doods gebied, in plaats van dat veelbelovende land, waar mensen elkaar recht doen met royale levensruimte. Waar de koning dicht bij de Thora zal leven, in de lijn van Deuteronomium 17: 14-20, en daarmee ook dicht bij de mensen, niemand uitgesloten.

### **Paardenvoer**

Maar wat draagt de koning zijn premier op in die barre omstandigheden?

Terwijl de burgers in de hoofdstad Samaria (en elders!) honger lijden, moet hij van zijn heer voer gaan zoeken voor diens paarden... Mensen lijden honger door onmenselijk wanbeleid, maar er moet eerst voer zijn voor het leger ('paarden en wagens', de militaire uitrusting van die dagen). Om met alle geweld de bestaande machtsposities te blijven verdedigen, om zich te beveiligen in die barre omstandigheden? Terwijl juist daarom de Thora-richtlijn de koning waarschuwt tegen het bezit van die paarden!

### **Manna**

Werkelijk een onthullend verhaal. En wat is onder die onmenselijke en wanhopige omstandigheden de opdracht aan Elia? Als naam-genoot van Ik Zal Er Zijn, bron van solidariteit en oprechte nabijheid, krijgt hij onomwonden te horen: ga naar een beek, laat je voeden door 'de hemel', met 'manna' dus, midden in de woestijn. En later: ga naar een weduwe, uiterst kwetsbaar en onveilig in de wereld van de sterksten, net zoals de vreemdeling, de wees, de armen...

Zij heeft nog één dag te leven met haar zoon, hun voedsel is mondjesmaat. En dan vraagt die man met de naam 'Ik-ben-met-jullie is God': deel dat met mij, dat beetje van één dag.

Mensen lijden honger door onmenselijk wanbeleid, maar er moet eerst voer zijn voor het leger.

### **Moed voor verzet**

Als zij op zijn verzoek ingaat, kantelt het verhaal. Leven zal weer ongekend gaan stromen, als een veelbelovend perspectief: elk kind van de rekening zal in vrede bloeien. Door solidariteit die mensen helpt opstaan, aan elkaar verbindt, moed geeft voor verzet. Want dat gaat er volop komen, verzet tegen dit machtige onrecht.

Gaandeweg kan het vertrouwen groeien dat lange adem vrede kan brengen, mét recht.



*De weduwe van Sarphath*



# Van heiligheid naar veiligheid

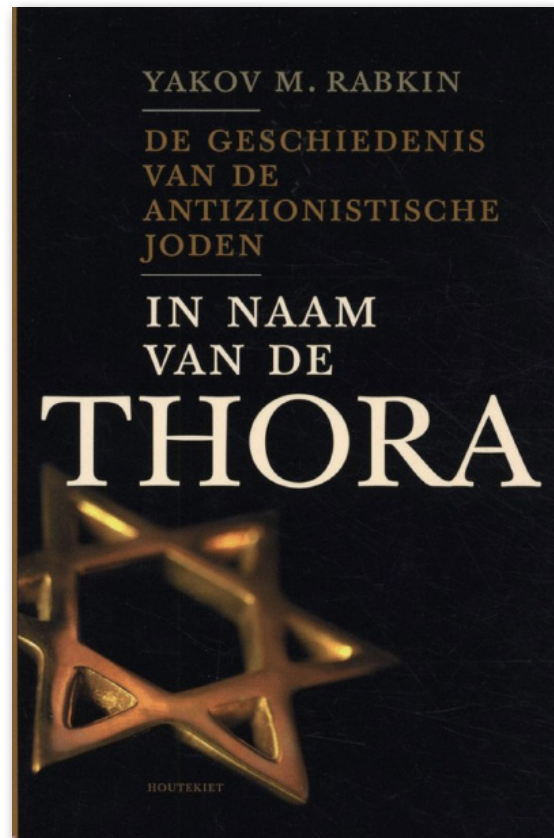
*Bram Grandia, lid van de Theologische Werkgroep*

In het fascinerende boek van Yakov Rabkin *In Naam van de Thora, de geschiedenis van de antizionistische Joden* (Uitgeverij Houtekiet Antwerpen, 2006) lees ik een scherpe kritiek op het zionisme en het scheppen van een nieuwe taal die het Hebreeuws en het Jiddisch moet vervangen.

Rabkin noemt Eliezer Ben Yehuda (1858-1921) die op zijn zeventiende jaar een visioen kreeg van een nationale heropleving in Israël. Het scheppen van een nationale taal werd zijn allergrootste doel. Hij vestigt zich in 1881 in Jeruzalem en zijn huis wordt het eerste huis waarin modern Hebreeuws als voertaal wordt gebruikt. In openlijk verzet tegen het traditionele jodendom bevordert hij de secularisatie van de taal als middel om de 'Nieuwe Hebreeuwse mens' te creëren. Het woord 'bitachon' dat 'vertrouwen in God' betekende, krijgt als nieuwe betekenis 'militaire veiligheid'.

## Nieuwe betekenis

Die verschuiving was allesbehalve onschuldig. De nieuwe Hebreeuwse taal wordt gescheiden van de traditionele bronnen. Tegelijkertijd worden de traditionalistische joden overgehaald om aan de oude vertrouwde woorden een nieuwe betekenis te hechten. Zo wordt de 'taal van de heiligheid' omgezet in een nationale taal van veiligheid, al-



dus Rabkin. De kritiek is: 'In plaats van het profane te heiligen – wat onze voornaamste taak in deze wereld is – profaneren de zionisten het heilige'. Godsvertrouwen (ver)wordt tot 'vertrouwen op wapens'.

## Het geheim van succesvol zakendoen

Een keer kwamen twee mannen naar rabbi Meïr uit Primisjlin. Ze waren een compagnonschap aangegaan in een of andere zaak en zij vroegen om de zegen van de rabbi, opdat zij bij hun gezamenlijke onderneming succes zouden oogsten.

De tsaddiek vroeg hun: "Hebben jullie al een samenwerkingscontract opgesteld?" Zij antwoordden: "Nee, dat hebben wij nog niet." "Indien dat zo is", sprak de tsaddiek ten antwoord, "dan zal ik voor jullie een samenwerkingscontract schrijven." Rabbi Meïr nam daarop een stukje papier en schreef daar op: 'alèf', 'bét', 'gimel', 'dalèt', de eerste vier letters van het Hebreeuwse alfabet en gaf hun dat

papiertje met de woorden: "Hier hebben jullie een samenwerkingscontract." De mannen verbaasden zich en begrepen er helemaal niets van. Toen de tsaddiek hun verbijstering zag, sprak hij: "In deze vier letters gaat het geheim van jullie succes schuil. Het zijn de beginletters van de woorden 'emoena' (eerlijkheid), 'beracha' (zegen), 'geniva' (diefstal) en 'dalloet' (armoede). Indien jullie op een eerlijke wijze zaken zullen doen dan zal zegen rusten op het werk van jullie handen; maar wanneer jullie op oneerlijke wijze zaken zullen doen, dan zal armoede zijn intrede doen."

*Uit: Sippoere Chassidim*

# De angst voorbij

*Harry Pals, lid van de Theologische Werkgroep*

**Hoe komen we af van onze obsessie met veiligheid? Hoe komen we aan onze angst voorbij? We roepen hierbij een profeet uit Israel te hulp: Jesaja. Een profeet is in het bijbelse Israel een geroepene, een gegrepen die niet wil, niet kan, niet durft, maar *toch* gaat, zich *toch* laat bewegen, tegen wil en dank.**

Een profeet is iemand die een woord roodgloeiend van vuur in zijn mond krijgt gelegd, een woord dat haar- of hemzelf dus allereerst *pijn* doet. En dan moet de profeet die pijn overbrengen, vanuit die pijn authentiek spreken en mensen raken. Zo wordt het verteld in het roepingsvisioen van Jesaja.

En dan hoort de profeet een bijzonder godswoord: durf *tegenover* het volk te gaan staan! Dus: niet meehuilen, niet eigen volk en belangen eerst, niet meegaan met hun angsten. Maar een tegengif bieden tegen de angst, tegen de afgeslotenheid. Achtergrond is het besef van heiligheid, van heilig ontzag voor God, de Eeuwige, de Levende. Daarmee wordt aangeduid: deze God is *anders*, apart. Die licht om de pretenties van de groten. Die brengt dat allemaal ten val, laat dat allemaal in elkaar donderen, als een tegendraadse struikelsteen, een valstrik. Zo zal het gaan, krijgt de profeet voor ogen geschilderd.

Tegen deze achtergrond klinkt het tot de profeet: "Vrees niet wat zij vrezen, laat je niet bang maken, beef niet! Heilig is alleen de Levende, de Overmachtige, die mag je vrezen, voor Hem beven." (hoofdstuk 8) Heilig

ontzag voor God de Eeuwige maakt onbevreesd voor mensen, hoe machtig ze ook zijn.

## Levensangst

Het helpt niet om de angst eronder te houden, weg te drukken – dan slaat die angst des te harder terug. Het is beter, het is nodig om de angst onder ogen te zien. En er is veel om angstig van te worden in onze wereld. En toch... toch is er die stem die ook ons roept aan *de angst voorbij*. In ons eigen persoonlijke leven: voorbij aan de levensangst, voorbij ook aan die stemmen die mij influisteren dat ik 'alles uit het leven moet halen', en wel nu – wat een onzalige kramp die leidt tot faalangst... En ook *met elkaar* de angst voorbij, bijvoorbeeld voorbij aan die malle, onrealistische behoefte om totale veiligheid te willen verzekeren – daar worden we vooral angstiger van... Die stem gezag toekennen, gehoor geven maakt vrij.

## Wat is ons heilig?

Nogmaals die vraag: hoe kom ik, hoe komen wij de angst voorbij? Dat heeft alles te maken met de vraag erachter: wat/wie is ons heilig? Waar hebben we ontzag voor? En dan dus ook: aan wie vertrouwen we ons toe? Jesaja wordt gegrepen, aangegrepen door een diep ontzag, sterker: ontzetting, letterlijk *ont-zetting*. Hij krijgt tegen wil en dank deel aan een ont-zettend heilig mysterie. Zo kan hij zich hoopvol toevertrouwen aan God, de Levende die in onze barre wereld een verborgen God is – soms licht Haar gezicht op, in wie mij aankijken, in wie naar mij als naaste verlangen. We hebben oefenplaatsen nodig, die overstromen van woorden en muziek, om de vrijheid te leren voelen het leven voluit te omarmen, om ons vrijmoedig en hoopvol toe te vertrouwen aan het God-gewilde leven. Een plaats waar heilig ontzag en diep gevoelde vreugde aanstekelijk samengaan.



*Isaiah (Jesaja) fresco in de Sixtijnse Kapel*

# Veiligheid voor vrouwen

*Yosé Höhne-Sparborth,  
lid van de Theologische Werkgroep*

**U kent het verhaal van Johannes 8, 1-12 dat meestal de titel 'De overspelige vrouw' meekrijgt. Dat is een masculiene lezing van de tekst. Je kunt de tekst ook niet-masculien lezen. Na tweeduizend jaar christendom is dat weliswaar lastig, maar toch.**

In veel hoofden zit 'de goedheid van Jezus die zelfs een overspelige vrouw vergeeft!' Een tekst van twaalf verzen zegt tweemaal: op heterdaad betrapt. De wetsgeleerden beroepen zich op de Thora. Volgens Deuteronomium (22:22-19) moeten in twee situaties man en vrouw gestenigd worden, in één geval alleen de man. De vrouw wordt gebruikt om Jezus in een val te laten lopen. Jezus schrijft (twee keer!) in de aarde (Jer. 17,13 zegt: 'Wie u verlaten zullen in de aarde geschreven worden omdat ze de bron van het levende water hebben verlaten.') Jezus richt zich dan op en zegt: 'Wie van u zonder zonde is, werpe de eerste steen'. Bij een doodsoordeel moeten de getuigen de eerste steen werpen! En dan verlaten die wetsgeleerden een voor een de tempel. Ze laten hun eigen territorium aan Jezus die ze, overtuigd van hun gelijk, hadden willen uitschakelen. Deuteronomium, geschreven in patriarchale tijden, neemt het op voor vrouwen, tegen een samenleving die liever vrouwen dan mannen stenigt: vrouwen gezien als eigendom van hun huwelijks-partner en niet wederzijds. Om, vanuit de onderkenning dat vrouwen zo geweld wordt aangedaan, dan tenminste die slachtoffers te behoeden voor eenzijdige steniging. De tekst van Johannes maakt helder, dat het in Jezus' tijd praktijk was om alleen de vrouwen te stenigen en dat wetgeleerden de Thora-teksten dus eenzijdig masculien interpreteerden.

## Vrouwen leveren in

Twintig eeuwen christendom brachten vrouwen verder van huis. Die achteruitgang onderzoeken zou veel kunnen leren over christendom en Europa. Wat ik uit onderzoekjes weet: bij grote maatschappelijke veranderingen leverden vrouwen telkens in. Zo verliezen zij bij de overgang van een feodale naar een kapitalistische samenleving het recht op erven en doen erven. Het is de periode (1300-1500) waarin de rk-kerk het verplichte priesterceibaat invoert, devotie tot Maria als Maagd opkomt, het



*Jezus en de overspelige vrouw door Pieter Bruegel de Oude, Museum Boijmans Van Beuningen*

'Alfabet op de vrouw' wordt geschreven (háár slechtheid van A tot Z) en de Hexenhammer verschijnt (wetenschappelijk betoog waarom meestal vrouwen heks worden, hoe die te vervolgen). In protestante landen duren de heksenvervolgingen vervolgens langer dan in katholieke; deze laatste landen richten zich intussen op vervolging en onderdrukking van Indianen en zwarten. De machtige (adelijke) mannensamenleving drong vrouwen in afhankelijkheid. De kerk gaf er haar zegen aan, 'theologen' legitimeerden dit. De bijbel werd toenemend masculien geïnterpreteerd. Ook Luther en Calvijn droegen daar hun stenen aan bij.

## Incident of epidemie?

Dat in oorlogstijden verkrachting als wapen tegen vrouwen wordt ingezet, is bekend. Vrouwen hebben echter geen oorlog nodig om in onveiligheid te leven. 'In Nederland valt één op de tien vrouwen van de trap' (dit stond ooit te lezen in het politiebureau Paardenveld te Utrecht). Wanneer op 100.000 mensen 32 patiënten griep hebben, spreekt men van een epidemie. Bij gezinsgeweld tegen vrouwen is één op de tien niet voldoende om de opvatting te laten varen dat het om incidenten gaat.

Er zijn veel landen waar het erger is. Maar ook in Nederland wordt ernstige mishandeling die vaak op doodslag uitloopt verzwegen. Er gaan geen alarmbellen af. Wel over de rk-kerk, over theater en over kinderverhuizen in de jaren zestig. Niet over de meest verborgen en bedreigende vorm: gezinsgeweld, al dan niet seksueel. Het is de meest beschadigende vorm, want de veilige plek (thuis!) wordt tot een vijandelijk hol (hel!). Het blijven verborgen duistere praktijken. En Jezus blijft ondertussen zó goed dat hij zelfs overspelige vrouwen vergeeft.



# Pas uzelf niet aan

*Piet Vliegthart,  
lid van de Theologische Werkgroep*

Vorig jaar verscheen er een nieuwe Nederlandse vertaling van een bundel preken van Martin Luther King, *Sterk door de liefde – Preken die het hart raken* (Uitgeverij Kok, 2018) Een van de eerste preken heeft als titel: 'Getransformeerde non-conformisten' (pag. 35-45). King gaat hierbij uit van wat de apostel Paulus schrijft: 'U moet uzelf niet aanpassen aan deze wereld, maar veranderen door uw gezindheid te vernieuwen, om zo te ontdekken wat God van u wil en wat goed, volmaakt en hem welgevallig is' (Romeinen 12:2).

King steekt direct van wal: 'Pas uzelf niet aan is een moeilijk op te volgen advies voor deze generatie. Groepsdruk heeft ons onbewust geconditioneerd om onze hoofden en voeten te bewegen op de ritmische drumslagen van de status quo.' Hiertegenover stelt hij: 'Ondanks deze dominante neiging tot aanpassing, hebben we als christenen een mandaat om non-conformisten te zijn.' Als christenen zijn we immers burger van twee werelden: 'de wereld van de tijd en de wereld van de eeuwigheid'. De loyaliteit aan dat laatste, de eeuwigheid, is bepalend voor hoe we in de wereld staan. Als christenen vormen we een 'creatieve minderheid' waarvoor geldt dat we nooit onze voornaamste loyaliteit mogen opgeven 'voor een tijdgeboden gewoonte of een aards idee, want in het hart van ons universum ligt een hogere realiteit – God en zijn koninkrijk van liefde – waaraan we ons moeten conformeren.' Het gebod ons niet aan te passen komt van Jezus Christus, "s werelds meest toegewijde non-conformist'.

## Liefdesethiek

King geeft allerlei voorbeelden van aangepast gedrag waar hij woorden van Jezus tegenover stelt, zoals: 'Wanneer wij weigeren te lijden omwille van gerechtigheid en kiezen voor comfort in plaats van overtuiging, horen we de woorden van Jezus: 'Gelukkig wie vanwege de gerechtigheid vervolgd worden, want voor hen is het koninkrijk van de hemel.' In alle gevallen 'is de liefdesethiek van Jezus een stralend licht dat de smerigheid van ons verrotte conformisme ontmaskert.'

Zoals veel vaker richt King zijn pijlen met name op drie concrete doelen: rassenscheiding en discriminatie, het militair-industriële complex en het kapitalisme.



*Martin Luther King pleit voor authentiek en integer geloven*

Helaas moet King constateren dat de kerk het non-conformisme van de eerste eeuwen is kwijtgeraakt, met haar voorgangers voorop. Ze zal terug moeten keren naar haar wortels: 'Als de kerk van Jezus Christus haar kracht, boodschap en authentieke geluid wil terugwinnen, zal ze zich enkel aan de eisen van het evangelie moeten conformeren.'

## Integer geloven

Het appel dat King in deze preek (en op vele andere plaatsen) doet kan opnieuw inspireren. Wie ben je? Wat of wie bepaalt wat je doet of laat oog in oog met de uitdagingen van onze tijd, bijvoorbeeld als het gaat om het vraagstuk van de veiligheid. Het ging Martin Luther King bij zijn pleidooi voor geweldloze weerbaarheid niet allereerst om strategie, maar om authentiek en integer geloven.

Er wordt wel gezegd dat ons denken 'bezet' is, bezet door de heersende cultuur en daarbij passende ideologie. King kan ons helpen dit denken te bevrijden en weer tot jezelf te komen. Ruimte om te denken, om je open te stellen voor het ongedachte. Zoals over David wordt verteld: 'Toen de Israëlieten voor het eerst oog in oog stonden met de reus Goliath was hun reactie: "Die is zo groot, die kunnen we nooit verslaan." David sprak echter: "Die is zo groot. Die kan ik nooit missen."' (Berthold Gunster in: *Ja-maar – Omdenken*, AW Bruna Uitgeverij, 2010)

# Weigeren vijanden te zijn

*Bram Grandia, bestuurslid van de Stichting Vrienden van de Tent of Nations*

‘Ieder zal zitten onder zijn wijnrank en onder zijn vijgenboom door niemand opgeschrikt’ (Micha 5:4). Zo luidt het slot van de krachtige vredesprofetie van de profeet Micha. Als ik op het land van de familie Nassar vlak bij Bethlehem loop, ervaar ik de schoonheid van deze profetie. Rust en vrede en op het eerste gezicht veiligheid. Daarachter gaat een harde politieke werkelijkheid schuil.

Het verhaal van de familie Nassar staat model voor wat veel Palestijnse boeren overkomt. In 1916 verwerft Daher Nassar een stuk land (42 hectare) op een 950 meter hoge heuvel in de buurt van Bethlehem. Vanaf dat moment is het land in bezit van de familie Nassar, een christen-Palestijnse familie. De familie laat hun land in 1916 officieel registreren. In 1991 verklaart de Israëlische regering het land tot staatsland. Tent of Nations ligt in Area C op de Westelijke Jordaanoever. Dit gebied beslaat zo’n zestig procent van de Westelijke Jordaanoever. Israël heeft het in dit gebied sinds 1995 volledig voor het zeggen. De familie Nassar vecht tot op vandaag de claim aan bij het hof.

Uiteindelijk komt de vrede niet uit de loop van geweren, maar uit de kracht van het woord. Uit de kracht van het werken op het land, het planten van nieuwe olijfbomen en wijnstokken.

## Landbouw en vredeseducatie

Na tien jaar juridische strijd wordt in 2001 Tent of Nations opgericht. Het is een prachtig project van én landbouw én (vredes)educatie. Op hun boerderij kun je én werken én meer zicht krijgen op de situatie van de Palestijnse bevolking. Op dit moment houdt de familie Nassar haar hart vast. Wat gaat de nieuwe politiek van Nethanjahu – gesteund door Trump – betekenen voor hun land? Gaat de annexatie van Palestijns land in sneltreinvaart door nu alle Amerikaanse seinen op groen staan? Zijn er politici die Israël kunnen stoppen? Zal Europa een kritische rol spelen?



*Tent of Nations kiest voor bouwen en bewerken. In de geest van de vredesprofetie.*

## Overmacht door liefde

Afgelopen februari waren Daoud Nassar en zijn vrouw Jihan in Nederland. Ze spraken in Amsterdam voor een paar honderd jonge mensen. Ze getuigden van hun geweldloosheid. ‘Er is toch ook legitiem geweld?’, vroeg iemand. Daoud zei als christen principieel voor een houding van geweldloosheid te zijn. Wat haalt de keuze voor geweld uit? Kijk naar Gaza. Raketten leiden tot immense vernietiging, tot nog meer burgerdoden.

“Wij zoeken onze veiligheid in het weigeren om een vijand te zijn”, zei Daoud. Ik hoorde deze woorden recent uit de mond van de Turkse oppositie tegen Erdogan. De vijandschap overwinnen door een overmacht aan liefde. Dat is iets anders dan de tegenstander doodknuffelen. Of is het misschien wel hetzelfde?

Wie rondloopt op de Tent of Nations kan aan den lijve ervaren dat de weg van de geweldloosheid niet de weg van de minste weerstand is. Uiteindelijk komt de vrede niet uit de loop van geweren, maar uit de kracht van het woord. Uit de kracht van het werken op het land, het planten van nieuwe olijfbomen en wijnstokken. De Israëlische strategie van het vernietigen van deze bomen laat de destructieve kant zien van een eindeloos vertrouwen op geweld.

Tent of Nations kiest voor bouwen en bewerken. In de geest van de vredesprofetie. Kom en zie het project met eigen ogen. Het laat je niet meer los.

Zie voor meer info: [www.tentofnations.nl](http://www.tentofnations.nl)



# Vredesgemeente in praktijk

*Henk van Andel, lid van de Thologische Werkgroep, met dank aan Jan Schaake, organisator van Enschede voor vrede*

**'Gemeente, werkplaats van vrede' luidde één van de thema-nummers van het *Ouderlingenblad* (PKN) van een aantal jaren geleden. In het voorwoord van dat nummer schrijft Jaap de Lange onder andere: 'Spannend is het thema 'vrede'. Het roept ook een aantal andere thema's op, zoals verzoening, heling, gerechtigheid en humaniteit. In het leven van alledag zijn ook dat weerbarstige onderwerpen. Het heeft met concrete keuzes te maken. Het gaat ook om inzichten in naargeestige, geweldadige situaties waar je eerlijk gezegd liever niet teveel van zou willen weten...'**

Ik verzamel ervaringen van vredesactiviteiten uit verschillende plaatsen, vrij willekeurig op het spoor gekomen. Pax ambassadeurs, oecumenische

geloofsgemeenschappen en doopsgezinde vredesgemeenten. Ik ontdek indrukwekkende initiatieven in vredesweken, ook als doorgaand proces. Ik stuit op

## Voorbeeld van een vredesgemeente: Ontmoetingskerk Enschede

De Ontmoetingskerk in Enschede is een open, oecumenische gemeenschap. De kerk is elke werkdag van 10 tot 16 uur open met zowel een stiltecentrum als een pot koffie en een luisterend oor. De kerkzaal is flexibel en sober ingericht, waardoor ze ook ruimte biedt aan niet-kerkelijke bijeenkomsten. De gemeenschap onderhoudt actieve contacten met de in Enschede omvangrijke gemeenschap van Syrische christenen, onder andere via de lokale hulpactie voor Syrië, Syria's Request. Ze vormt de thuisbasis van de Oecumenische Vrouwengroep Twente-Bethlehem. Zowel rond Syrië als rond Palestina zijn de afgelopen tijd meerdere bijeenkomsten in de kerk en ook themadiensten op de zondagochtend georganiseerd. Er is openheid naar de buurt, de stad en ook naar de wereld.

Enschede is niet zonder kleerscheuren uit de Tweede Wereldoorlog gekomen. De stad is ruim 60 keer gebombardeerd. Als gevolg daarvan zijn meer dan 350 doden gevallen. Op basis hiervan heeft de Ontmoetingskerk zich aangesloten bij het Coventryberaad Nederland (zie: [www.coventryberaad.nl](http://www.coventryberaad.nl)) en wordt ook in Enschede elke vrijdag rond het middaguur het zogenaamde Coventrygebed om vrede en verzoening gebeden. Daarmee wordt telkens weer stilgestaan bij het leed in de wereld en de opdracht voor vrede en verzoening.

vredeswerkgroepen, vaak gelieerd aan oecumenische 'beraden van kerken'. Geïnspireerd door landelijke thema's met inbreng van plaatselijke groepen in alle soorten en maten. Ik lees verslagen van vredeswandelingen (pelgrimage), bijeenkomsten met film, muziek, gedichten, lezingen. Mensen verbonden door maaltijden, aan één tafel waar levensverhalen van vrees en hoop worden gedeeld. Ook al is er soms de verzuchting van de initiatiefnemers dat er weinig bezoekers zijn, overheersend is toch het vertrouwen in de kracht van wie volhouden. Ze doen me goed. Ik vraag mezelf af: welk effect heeft deze gedreven inzet op een politieke werkelijkheid waarin men blijft geloven in het oplossen van conflicten met geweld?

Vanuit mijn PKN-achtergrond richt ik mijn focus vooral op (oecumenische) geloofsgemeenschappen, plaatselijk en in hun (kerk-)verbanden. Hoe geven zij vanuit hun bronnen van inspiratie vorm aan 'meer dan het gewone', als het gaat om de onthulling van de politieke motieven voor het gebruik van geweld, de machtige belangen daarachter, de misleidende propaganda? Ik word daarin bewogen door de verhalen van vredesinitiatieven, bijvoorbeeld zoals die van de oecumenische Ontmoetingskerk in Enschede (zie kader).

### 'Geaccepteerde' thema's

In de periode van de wereldwijde vredesbeweging tegen kernwapens en ander wapentuig groeide in de kerken de polarisatie. Niks mis mee, zou ik denken. Zo kon beter worden geleerd wat ware



Het 'vredesraam' in de  
Ontmoetingskerk van Enschede

communicatie is, zeker in gemeenschappen die hoog opgeven van luisteren, verzoening en verbondenheid 'in Christus'. Maar ik bespeur nog steeds de zorg om die polarisatie opnieuw mee te maken. Menigeen gaat die liefst uit de weg. Wel is er inzet als het gaat om 'geaccepteerde'(?! ) thema's, zoals vluchtelingen (vaak letterlijk in de ogen gezien?), klimaat, projecten voor kwetsbare groepen in eigen omgeving... Veelal ondersteund door diaconale instanties en geïnspireerd door mensen die het volste recht hebben op ondersteuning. Vaak zijn zij het slachtoffer van ingrijpende maatregelen 'van hogerhand'. Het roept vragen op over hoe het komt dat bepaalde groepen kansarm of kansloos zijn geworden. Waar komen de klappen die hen treffen vandaan? Maar leiden deze vragen, naast de solidariteit en het bewogen hart ook tot onomwonden protest tegen onrecht, openlijk of verhuld?

#### Wat doet dat geloven?

In geloofsgemeenschappen kun je niet om 'shalom' (vrede) heen. Het verschijnt in de liturgie van verhalen en overdenking, liederen en gebeden, inzameling van gaven en breken en delen. Ondertussen blijft de vraag: wat doet dat 'geloven' in een wereld die zich steeds meer wapent met geweld? De rillingen lopen je

over de rug, als je een opsomming leest van al dat tuig (zie bijvoorbeeld [www.stopwapenhandel.org](http://www.stopwapenhandel.org)) en de voortdurende berichten over conflicten die met grenzeloos geweld worden uitgevochten, berichten over de wapenhandel, over de grove lobby.

Als profeten en andere zieners ons wakker maken voor het visioen dat zwaarden omgesmeed worden tot ploegscharen en speren tot snoeimessen (Jesaja 2) en we inzicht krijgen in het vuile spel van arrogante macht, blijven we dan niet steken in goede bedoelingen? Zijn we dan niet te snel bang voor tegenstelling en conflict in eigen kring?

#### Levend protest

Vanuit diverse (geloofs)tradities wordt geweldloosheid geoefend in woord en daad, in communicatie en in het dagelijks bestaan. Geïnspireerd door bekende en ongekende vredesstichters, van oudsher tot op vandaag. Soms is er een gemeenschap die daarbij een relatie aangaat met een vredespraktijk in conflictgebieden. Zoals die van de Christian Peacemakers Team ([www.cpt.org](http://www.cpt.org)), die ogen en oren de kost geven waar mensen worden vernederd. Ze zijn aanwezig als getuigen van onmenselijke behandeling bij andere checkpoints in het gebied van Israëli's, Palestijnen en Ara-

bieren. En bij bedreigde boeren in Colombia die zouden moeten wijken voor de winst van lucratieve mijnen (winst voor wie?). Ze vormen een levend protest tegen wat anders ongezien zou blijven, weggemoffeld, buiten het nieuws.

#### Volhardend

Zouden geloofsgemeenschappen door zulke verbintenissen een stapje verder komen dan goede bedoelingen en een gevoel van machteloosheid, waar veel gemeenschappen mee kampen? Verbintenissen die bestaan naast de actieve inzet voor mensen die dichtbij ons wonen. Zoals die Syriërs in Enschede, 'bijwoners' uit de talloze conflictgebieden, levend bewijs van de gruwelijke gevolgen van oorlog en geweld. Hoe zal hun toekomst eruit zien? Het antwoord op die vraag heeft alles te maken met wat er in Den Haag in buurt- en kerkhuis Bethel gebeurde, met de steun van velen in ons land, in verlangen en verbondenheid, in analyse én aanklacht. Met een brede beweging die meer is dan een kleine groep van bevlogenen. Een inzet die geïntegreerd is in het dagelijks leven van een geloofsgemeenschap. Die zich solidair verbindt tot actieve benadering van 'hogerhand' à la Mozes en Mirjam: maak ons vrij...van geweld. Volhardend. Shalom!

# Wie is er hier naïef?

*Greetje Witte-Rang,  
lid van Theologische Werkgroep*

Haar geschiedenis door heeft Kerk en Vrede pogingen gedaan zich te ontworstelen aan het verwijt naïef te zijn. Wie de geschriften van de vereniging uit die 95 jaar van haar bestaan doorneemt, leest echter een doorlopend bewijs dat men nu juist níet naïef was, dat het, integendeel, de mensen die oorlog en geweld níet afwezen waren die naïef geloofden in de mogelijkheden van geweld om onrecht te bestrijden. Dat geldt overigens ook nu nog: dat Nederland ervan uitging dat overgedragen gevangenen in Afghanistan gevolgd en goed behandeld zouden worden, is naïef óf misleiding van mensen die bezwaar maakten tegen die overdracht. Beide even laakbaar.

In zijn grote werk *De zondeval van het christendom* uit 1928 geeft G.J. Heering er blijk van goed te weten wat oorlog, geweld en bewapening zijn en de internationale politiek nauwgezet te volgen en te doorgronden. Heering was ook ernstig doordrongen van wat de bereidheid tot het gebruik van geweld, en dat gebruik zelf, met die gebruikers doet. Iets wat door degenen die geweld níet afwijzen, meestal (al dan niet bewust) vergeten wordt. Denk aan de vele veteranen die (niet alleen in de VS) de weg kwijtraakten. Juist dat realisme maakte hem tot pacifist.

## Gehoorzaamheid aan naastenliefde

Dezelfde houding treffen we aan bij Hannes de Graaf, die in 1951 voorzitter van Kerk en Vrede werd. Hij werd lid in 1948, en in 1964 schreef hij (bij het 40-jarig bestaan van Kerk en Vrede) daarover: 'Het was vooral de besliste, concrete, goed voorlichten-

de duidelijke positie-kiezende houding van Kerk en Vrede in het conflict met Indonesië en haar afwijzing en doorbreking van de beginnende koude-oorlogsmentaliteit tegen Rusland en het communisme, die mij aantrokken. De officiële stem van de kerken was in die dagen naar mijn smaak stichtelijk of dodelijk voorzichtig, al sprak men van 'critisch begeleiden'.

In het jaar van zijn aantreden als voorzitter schreef De Graaf de brochure *Wat is en wil Kerk en Vrede?* waarin hij een duidelijk theologisch en politiek geluid afgeeft. Hij zegt onder meer: 'Wanneer naar het middel van oorlog gegrepen wordt – of het nu militaire actie of politionele actie genoemd wordt, doet aan de zaak zelf niets af – dan wordt een systeem in gang gezet, dat geheel eigen wetten volgt, dat mensen dwingt in de gehoorzaamheid van de militaire noodzakelijkheden, dan ontstaat een situatie, waarin de mens zichzelf de mogelijkheid van geloofsgehoorzaamheid aan Christus beneemt, omdat hij gehoorzaamt, onvoorwaardelijk gehoorzaamt aan een god, die zegt: wat strategisch en militair nuttig is, is zedelijk geboden, al is het het verschroeien van de aarde, waarvan een volk moet leven, of het werpen van een atoombom op een industriegebied. Er is geen sprake van, dat de gehoorzaamheid aan het militair nuttige verenigd kan worden met de gehoorzaamheid aan het gebod der naastenliefde.'

## Geloof in wondermiddel

De laatste decennia lijkt in de publieke opinie het naïeve geloof in de mogelijkheden van wapens en geweld weer te groeien. Daarvoor zijn talloze politieke, economische, culturele en psychologische oorzaken. Wat is er nou comfortabeler en geruststellender dan het geloof in een wondermiddel dat alle gevaar en onrecht op kan heffen? De kerken zijn op dit terrein 'dodelijk voorzichtig'. Het blijft een taaie strijd.

*In 1951, het jaar van zijn aantreden als voorzitter van Kerk en Vrede schreef De Graaf de brochure 'Wat is en wil Kerk en Vrede?' waarin hij een duidelijk theologisch en politiek geluid afgeeft.*

Oude wijn, nieuwe zakken





# Kwetsbaarheid en veiligheid

*Samenvatting van het document 'Vulnerability and security' van The Church of Norway door Greetje Witte-Rang, lid van de Theologische Werkgroep*

In januari 2001 publiceerde de Noorse kerk een document over het thema 'kwetsbaarheid en veiligheid'. Dat was dus ruim vóór 9-11. Maar, schrijft de kerk in een nieuwe inleiding op het document, pas ná die gebeurtenis kreeg het document echt aandacht. Het bleek de taal te leveren die de paradox kon beschrijven dat het machtscentrum van de wereld kwetsbaar bleek te zijn. Daarom hier enkele gedachten uit dit Noorse document.

Wat is veiligheid en hoe kunnen we die op een verantwoorde manier beschermen? Die vragen wilde de Noorse kerk behandelen. Ingezet werd bij het begrip 'kwetsbaarheid', omdat de noodzaak om mensen te beschermen voortkomt uit de fundamentele kwetsbaarheid van mensen: we worden ermee geboren en raken die niet kwijt. Kwetsbaarheid hoort bij de mens, en is ook de voorwaarde voor de mogelijkheid open te staan voor de ander en solidair te zijn.

## Recht op bescherming

De joodse filosoof Levinas laat zien 'dat in de ontmoeting met een ander mens we onze eigen waardigheid het sterkst ervaren. In deze ontmoeting ervaren we ook nederigheid, die zijn basis heeft in de ervaring deel uit te maken van een groter geheel dat ons ook de verplichting oplegt om een verantwoordelijk persoon te zijn. (...) We vinden onze waardigheid en verantwoordelijkheid door het antwoorden op de behoefte van de ander aan gedeelde menselijkheid. De verantwoordelijkheid die we voelen wanneer we een pasgeboren baby in onze armen hebben is daar het beste voorbeeld van. De waardigheid van een mens is ten diepste gerelateerd aan zijn of haar kwetsbaarheid.'

Mensen hebben het fundamentele recht op zorg en bescherming en dat recht is groter naarmate een mens kwetsbaarder is. De verantwoordelijkheid daarvoor berust bij de medemens en de gemeenschap.

## Droom van onkwetsbaarheid

Maar het besef dat je kwetsbaar en afhankelijk bent, veroorzaakt ook angst, want die bescherming kan uitblijven. Dat kan leiden tot de droom van onkwetsbaarheid, en die droom ontwaren we achter



*De waardigheid van een mens is ten diepste gerelateerd aan zijn of haar kwetsbaarheid*

veel moderne ontwikkelingen: in de bewapening, de economie, de medische wetenschap. Maar wie zich onkwetsbaar voelt, herkent de vraag niet meer die opklinkt uit de kwetsbaarheid van een ander mens. Is de onkwetsbare mens nog wel menselijk?

## Solide basis

'Nine-eleven' veroorzaakte een enorm gevoel van kwetsbaarheid. Terroristen willen angst aanjagen en hopen op een harde reactie, die kan dienen als legitimatie voor een volgende actie. Daarom is terrorisme zo moeilijk te bestrijden: gaat men over tot methoden die sterk lijken op die van de terroristen, dan hebben de terroristen hun doel al voor een belangrijk deel bereikt. Als we erkennen dat kwetsbaarheid bij het mens-zijn hoort, dan moeten we dus zoeken naar manieren om die kwetsbaarheid te beschermen, niet om die op te heffen. Daarom moeten we ons verweren tegen terrorisme op een manier die wezen en methoden van het terrorisme verwerpt. Dat wil zeggen: het recht moet standhouden; er mogen geen algemene vijandsbeelden geschetst worden, want alleen de daders zijn verantwoordelijk. Terrorisme wil tweedracht zaaien, en moet dus bestreden worden door eendracht en samenwerking.

Het Noorse document eindigt als volgt: 'Geconfronteerd met de grote internationale uitdagingen van onze tijd, moeten de kerken boven al blijven volhouden dat de erkenning dat de andere partij is als wijzelf – kwetsbaar en oneindig waardevol in Gods ogen – ook een solide basis is als het gaat over veiligheidsbeleid.'

*Het hele document over kwetsbaarheid en veiligheid is te vinden op [www.kirken.no/nn-NO/church-of-norway](http://www.kirken.no/nn-NO/church-of-norway) onder de button 'resources'.*



# Mensen blijven zien

*Henk van Andel, lid van de Theologische Werkgroep*

Ooit in een klein dorp besloten de gezamenlijke kerken om uitgeprocedeerde vluchtelingen kerkasiel te verlenen. Want de berichten van organisaties als Amnesty waren totaal anders dan de informatie vanuit de ambassades, gedeeld met de overheden. Dus zolang er risico was, zijn ze in ons dorp veilig, was de afspraak. Medewerking kwam er van politie en burgemeester.



Een oudere mevrouw, lid van een aangesloten protestantse kerk, verzette zich heftig, samen met anderen. Zij was lid van een (christelijke) partij, die tegen kerkasiel was, je mocht je niet tegen de overheid keren, genoeg argumenten aangevoerd. Tot zij oog in oog kwam te staan met de twee gezinnen, op de vlucht voor dodelijk bedreigend geweld in hun eigen land. Zij zag ouders en kinderen, zag de angst in ogen, op gezichten. Verbijsterd zei ze: "Maar met die kinderen... je kunt ze toch niet zomaar terugsturen...?"

Sindsdien zat ze met haar ruim zeventig jaar, op haar beurt, bij de deur van de voorlopige huisvesting van deze mensen om hen voortdurend het veilige gevoel te geven van beschermd te worden tegen een te boze wereld.

Na een symbolische voettocht naar Den Haag, met vijfduizend handtekeningen van bijna het hele dorp, kregen beide gezinnen een verblijfsvergunning. In het weekend van Pinksteren werd er vrolijk gedanst met elkaar, een lust voor het oog van de goede geest!

*"Als Europa nou eens helemaal opkraste uit Afrika? US meteen meenemen graag. Want in Afrika hebben we alles om van te leven, we hebben de andere continenten helemaal niet nodig. We hebben echt alles. Als jullie je smartphone kopen, bedenk dat je dan de mijnbouwmultinationals steunt die in onze aarde wroeten."*

*"Wie telt de doden onder de migranten? Wie telt de slachtoffers van racisme wereldwijd, jaarlijks? Waar is de zelfstandige pers in Europa; nu laten ze de politici maar roepen, ongestoord."*  
 Mohammed Ba, Singalese schrijver, dichter en dramaturg tijdens de IFOR-meeting 2018 op Sicilië.

*"Als de mensen illegaal verklaard worden, hebben de grote bedrijven in eigen huis toegang tot heel goedkope arbeidskrachten."*  
 Siciliaanse activiste tijdens de IFOR-meeting 2018 op Sicilië.

## Vredesboeken

### Niemand wil ze hebben

In *Niemand wil ze hebben* beschrijft Linda Polman de energie en financiële middelen die Europese landen investeren in hun 'War against Migrants'. Polman begint haar verhaal in 1938, bij de Conferentie van Evian aan het Meer van Genève, waar Europa de fundamenten voor haar aanpak legde. Ze laat schokkende parallellen zien tussen de situatie van 1938 en die van 2018. Zo citeert Polman uit



het *Utrechts Nieuwsblad* van december 1938: 'De Nederlandse regering laat momenteel de politie ijverig zoeken naar onwettig over de grens gekomen Duitsche Joden, en indien er een paar gevonden worden, wacht hun het onmenselijkste lot dat voor hen uitgedacht kon worden: men zet hen, omdat onze 'kampen' vol zijn, (in de Hoek zitten er zowaar een hele driehonderd!) over de Duitsche grens....' Het vergt niet veel verbeeldingskracht om de gelijkenissen met onze tijd te zien. Polman komt in haar boek tot de schokkende conclusie dat vluch-

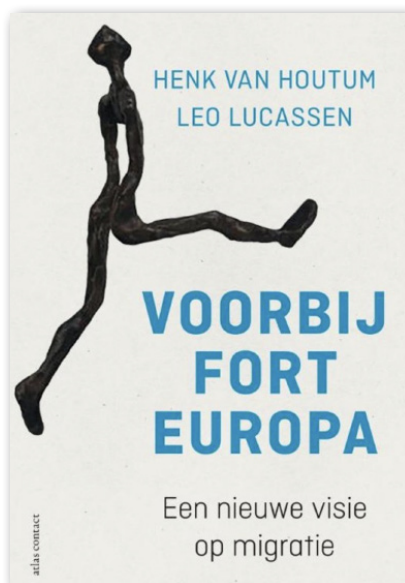
telingen die als individu, in plaats van als groep, proberen te ontsnappen aan de dood, volgens het Verdrag van Genève in 1951, niet als echte vluchtelingen worden gezien. In plaats daarvan krijgen zij het etiket 'economische vluchteling', 'illegale immigrant' of 'gelukszoeker' opgeplakt.

Linda Polman, *Niemand wil ze hebben*, uitgeverij Jurgen Maas 2019

### Voorbij Fort Europa

*Voorbij Fort Europa* is een heldere beschouwing over de Europese politiek waarin duidelijk wordt welke argumenten worden ingezet tegen de migratie en hoe dat contraproductief werkt. De Europese Unie dreigt er door uiteen te vallen. De controle van de migratie is feitelijk uit handen gegeven aan criminele bendes en aan bedenkelijke staten als het gaat om mensenrechten. Het boek zet helder op een rij hoe een falend politiek beleid door kritiekloze neoliberale globalisatie, migranten tot zondebok maakt. Feitelijk geeft dat ruim baan aan populistische stemmen.

Henk van Houtum en Leo Lucassen, *Voorbij Fort Europa*, uitgeverij Atlascontact.nl, 2016



### Als de NAVO de passie preekt

Voor wie niet polemologie (wetenschap van oorlog of vrede) of economie gestudeerd heeft is *Als de NAVO de passie preekt* een heldere uiteenzetting van hoe de NAVO vanaf het begin als doel had om de VS voet aan de grond te laten krijgen op het Euro-Aziatisch continent. Om zodoende de eigen economie, met behulp van dit dubbelcontinent, als markt te kunnen beheersen. Om die functie te redden na de val van de muur, werd de NAVO omgebouwd en feitelijk tot concurrent van de VN gemaakt.

Het boek laat met regelmaat NAVO-topmensen aan het woord om deze scherpe analyse te onderbouwen. De conclusie van het boek zou kunnen zijn: boer, pas op je kippen. Een uitstekend boek, ook tien jaar later nog.

Ludo De Brabander en Georges Spriet, *Als de NAVO de passie preekt*, uitgeverij Epo, 2009

Tekst: Yosé Höhne Sparborth

# Blindganger

*Margreet Hogeterp*

In de rubriek *Talen naar vrede* wordt elke keer een gedicht of literaire roman geanalyseerd. De besproken werken sluiten aan bij oorlogs- en vredethematiek.

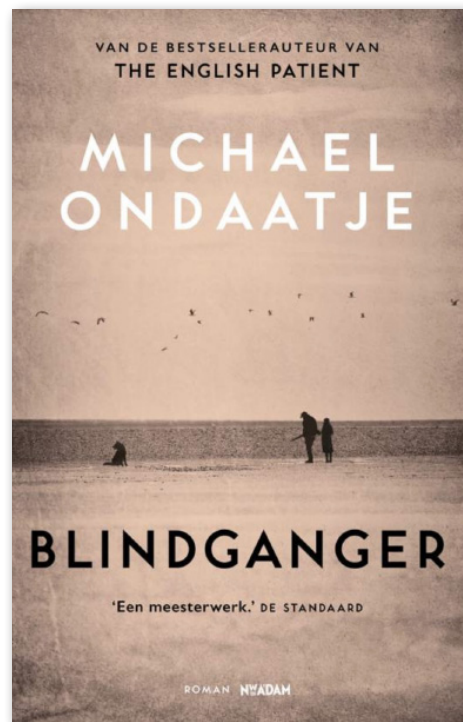
*Blindganger* vertelt het verhaal van de veertienjarige Nathaniel in het naoorlogse Engeland. Samen met zijn zus Rachel wordt hij door zijn ouders toevertrouwd aan de zorg van twee merkwaardige mannen met de bijnamen De Mot en De Schicht omdat vader en moeder vanwege het werk van vader naar Singapore vertrekken. Wanneer de hutkoffer van moeder wordt gevonden, wordt duidelijk dat zij over haar bestemming gelogen heeft. Waar zij is en wat zij doet is een raadsel, net zoals de mannen die voor de kinderen zorgen ook een raadsel voor hen zijn.

## Geheimzinnig

Kennen De Mot en hun moeder elkaar van de oorlogstijd? Wie is die intrigerende minnares van De Schicht? Voor de puberende Nathaniel is alles even geheimzinnig, spannend en intrigerend. Hij geniet ervan om betrokken te worden bij de schimmige, clandestiene wereld van de windhondenhandel en illegale koersen waarin De Schicht zich beweegt. Met zijn vriendinnetje Agnes beleeft Nathaniel bijzondere nachten in leegstaande huizen die haar broer als makelaar in beheer heeft. Daarnaast werkt hij als liftboy en bordenwasser in het Criterion Restaurant. In het tweede deel van de roman is het 1959. Nathaniel is 28 en woont in het dorp in Suffolk waar zijn moeder opgroeide. Hij heeft als informatieanalist toegang tot de geheime archieven van de inlichtingendienst, wat hem gelegenheid biedt om het onbekende dubbelleven van zijn moeder bloot te leggen.

## In de doofpot

*Blindganger* speelt zich af in de tijd kort na de Tweede Wereldoorlog waarin Londen nog volop de sporen draagt van de bombardementen door de Duitsers. Deze bombardementen, de 'Blitz' genoemd, vonden plaats in 1940 en 1941 en doodden ruim 40.000 Britten. Na de Tweede Wereldoorlog werden gebeurtenissen al dan niet met behulp van overheidsdiensten in de doofpot gestopt. Want hoewel de Tweede



Wereldoorlog in 1945 officieel voorbij was, hadden de nazi's in Europa en op de Balkan allerlei mogelijke tegenstellingen wakker geschud zoals vormen van klassenstrijd, nationalisme, antisemitisme, afrekeningen, wraakacties en etnische zuiveringen. Toen het nationaalsocialisme was overwonnen maakten gewelddadige groeperingen van allerlei aard gretig gebruik van het aangestaste gezag en werd er straffeloos overgegaan tot vergelding van welke tegenstelling dan ook.

## Gevaarlijke wereld

De titel kan in eerste instantie letterlijk worden opgevat: Nathaniel gaat zijn weg door het leven in het duister, als een blinde, tastend naar zijn herkomst en bestemming. Maar een blindganger is ook een explosief wapen dat niet op tijd is afgegaan en daarmee erg gevaarlijk en onberekenbaar is. Daarmee verwijst de titel ook naar de nasleep van de oorlog die van de werkelijkheid een gevaarlijke wereld maakt waarin je voortdurend op je hoede moet zijn.

Michael Ondaatje, *Blindganger*, Nieuw Amsterdam, 2018



# Agenda

**Elke eerste en derde donderdag van de maand (t/m december 2019)**  
**Grootouders voor het klimaat**



Delen van zorgen over klimaatverandering; ook niet-grootouders welkom! **Tijd:** vanaf 15:00 uur. **Plaats:** Plein, Den Haag. **Meer info:** [www.grootouders-voorhetklimaat.nl/demonstraties](http://www.grootouders-voorhetklimaat.nl/demonstraties)

**Elke eerste zondag van de maand**  
**Wakes Detentiecentrum Zeist en Airport Zestienhoven**  
**Tijd/plaats Zeist:** om 16.30 uur, Richelleweg 13, Soesterberg. **Meer info:** (030) 69 622 83 / (035) 60 138 82, [www.wakezeist.nl](http://www.wakezeist.nl) en [www.saviz.nl](http://www.saviz.nl) (Steunfonds)  
**Tijd/plaats Zestienhoven:** 16.00-17.00 uur, vóór het hek van het detentiecentrum, Portelabaan 7, 3045 AT Rotterdam. **Meer info:** [www.schipholwakes.nl](http://www.schipholwakes.nl)

**21 september**  
**Internationale Dag van de Vrede**  
Dit jaar in Almere WALK OF PEACE van Raad van Kerken (Pelgrimage van Gerechtigheid en Vrede). **Meer info:** [www.raadvankerken.nl](http://www.raadvankerken.nl)

**21-29 september**  
**Landelijke Vredesweek**  
Landelijke Vredesweek met het thema 'Vrede verbindt over grenzen'. Ook op veel andere plaatsen een Walk of Peace. **Meer info:** [www.vredesweek.nl](http://www.vredesweek.nl)

**21 september**  
**Geweldloze Communicatie Verdiepingscursus**  
**Tijd:** 10.00-17.00 uur. **Plaats:** Ondernemershuis, Gouda. **Meer info:** [www.verbindendecommunicatie.com](http://www.verbindendecommunicatie.com)

**24 september**  
**Duurzaamheidscafé**  
Waterstof tot nadenken. **Tijd:** 20.00-22.00 uur. **Plaats:** LUX, Mariënburg, Nijmegen. **Kosten:** € 3,50 (studenten gratis). **Meer info:** [www.duurzaamheidscafenijmegen.nl](http://www.duurzaamheidscafenijmegen.nl)

**27 september (gehele dag)**  
**Wereldwijde klimaatstaking**  
Samen de straat op in Den Haag voor een eerlijk en ambitieus klimaatbeleid. **Meer info:** [www.duurzaamnieuws.nl](http://www.duurzaamnieuws.nl)

**17 t/m 21 oktober**  
**Demonstratie UNCOVER SHELL**  
Demonstratie tijdens festival 'Generation Discover' (van die fossiele multinational). **Plaats:** Malieveld, Den Haag. **Meer info:** [www.fossielvrijonderwijs.nl/uncover-generation-discover/](http://www.fossielvrijonderwijs.nl/uncover-generation-discover/)

**19 t/m 26 oktober**  
**Brainwash Festival**

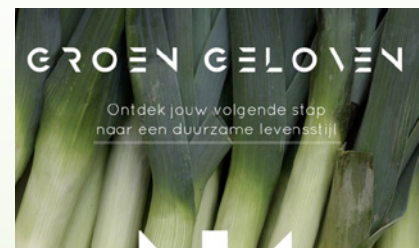


Honderd programma's op vele locaties in Amsterdam; tegendraadse denkers en kunstenaars uit binnen- en buitenland. Organisatie: HUMAN. Vooraf tickets reserveren. **Meer info en reserveren:** [www.brainwashfestival.nl](http://www.brainwashfestival.nl)

**26 oktober**  
**WereldWerk Festival**  
In Dopersduin, Schoorl, wordt het 'Het huis van Wereldwerk' gebouwd rond duurzaamheid, solidariteit en vrede. Met workshops, film, theater, muziek, oude en nieuwe contacten. Desgewenst kan men overnachten in Dopersduin. **Binnenkort meer info:** [www.dgwereldwerk.nl](http://www.dgwereldwerk.nl)

**30 oktober**  
**Klimaatdialoog 2019**  
**Plaats:** Metaalkathedraal, Utrecht. **Meer info:** [www.jongeklimaatbeweging.nl](http://www.jongeklimaatbeweging.nl)

**5 november**  
**Landelijke Groene Kerkendag**



GROEN GELOVEN, met boeiende sprekers, proeverijen, colleges en presentatie nieuwe initiatieven. **Tijd:** 10.00-17.30 uur. **Plaats:** Dominicanenklooster, Zwolle. **Meer info:** [www.groenekerken.nl](http://www.groenekerken.nl)

**6 november**  
**Viering 10 jaar GBB**  
Groninger Bodem Beweging, deze vereniging van trotse mensen is tien jaar geleden opgericht. **Meer info:** [www.groninger-bodem-beweging.nl](http://www.groninger-bodem-beweging.nl)

**10 december**  
**Internationale Dag van de Rechten van de Mens**  
Amnesty International organiseert over de hele wereld de schrijffactie 'Write for Rights': brieven aan overheden voor vrijlating van politieke of gewetensgevangenen. **Meer info:** [www.amnesty.nl](http://www.amnesty.nl)



## De Geest van God waait als een wind

De Geest van God waait als een wind  
op vleugels van de vrede,  
als adem die ons leven doet,  
deelt ons een onrust mede  
die soms als storm durft op te staan,  
geweld en kwaad durft tegengaan,  
een koele bries die zuivert.

De Geest van God is als een vuur,  
als vlammen felbewogen,  
verterend wat aan onrecht leeft,  
een gloed vol mededogen.  
Een vonk van hoop in onze nacht,  
een wenkend licht dat op ons wacht,  
een warmt' in hart en ogen.

In stilte werkt de Geest van God,  
stuwt voort met zachte krachten,  
een wijze moeder die ons hoedt,  
een bron van goede machten.  
Zij geeft ons moed om door te gaan,  
doet mensen weer elkaar verstaan,  
omgeeft ons als een mantel.

*Marijke de Bruijne*  
*Uit: Eva's Lied', opgenomen in Liedboek Zingen*  
*en bidden in huis en kerk, 691*